

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LOKALHISTORISK ARKIV
for
HASHØJ KOMMUNE

Landboreformerne i Vestsjælland

Udskiftningen
i 23 sogne
fra 1781 til 1808

Ole G. Nielsen

Amtscentralen for undervisningsmidler

Indhold

Side

3.	Forord til eleven	
4.	Landboreformerne - den korte gennemgang	
6.	Landboreformerne - den uddybende gennemgang	
-		
10.	Hashøj kommune	- Lundforlund sogn
14.	Bjergsted	- - Alleshave, Bregninge sogn
16.	Dianalund	- - Tersløse sogn
18.	Dragsholm	- - Vallekilde sogn
20.	Fuglebjerg	- - Fuglebjerg sogn
22.	Gørlev	- - Reersø, Kirke Helsinge sogn
24.	Haslev	- - Teestrup sogn
26.	Holbæk	- - Tveje Merløse sogn
28.	Hvidebæk	- - Kærby, Rørby sogn
30.	Høng	- - Gierslev sogn
32.	Jernløse	- - Østrup, Undløse sogn
34.	Kalundborg	- - Ubberup, Tømmerup sogn
36.	Korsør	- - Ormslev, Vemmelev sogn
38.	Nyk.-Rørvig	- - Rørvig by, Rørvig sogn
40.	Ringsted	- - Farendløse by, Farendløse sogn
42.	Skælskør	- - Magleby sogn
44.	Slagelse	- - Hejninge sogn
46.	Sorø	- - Bjernede sogn
48.	Stenlille	- - Stenmagle sogn
50.	Svinninge	- - Sandby, Kundby sogn
52.	Tornved	- - Bennebo, Skamstrup sogn
54.	Trundholm	- - Højby by, Højby sogn
56.	Tølløse	- - Jonstrup, Ugerløse sogn
-		
58.	Især til læreren	
59.	Litteraturliste	
59.	Kortene er fra Matrikelarkivet	

Landboreformerne i Vestsjælland

Udskiftningen i 23 sogne fra 1781 til 1808

Forfatter: Ole G. Nielsen, Hashøj.

Produktion: Amtscentralen for Undervisningsmidler, Slagelse. 1988.

Tryk: Amtscentralens værksted, Slagelse.

Fotos: Flyfoto på omslag og s. 7 optaget af Aerodan, 1978.

Hæftet er udgivet i anledning af Landboreformernes 200 års jubilæum i 1988.

Samtidig udgiver Amtscentralen "Landsbyen og Landboreformerne - en grøn revolution i Danmark". Af Peter Korsgaard, og genoptrykker "En gård i Gerlev 1796-1802" af Ole G. Nielsen.

Vestsjællands amtskommunes kulturudvalg har ydet økonomisk støtte til de 3 hæfters udgivelse.

Hæfterne kan købes, så længe oplaget rækker ved henvendelse til Amtscentralen, Stenstuegade 1, 4200 Slagelse tlf. 03 52 55 03.

Materialet må kopieres til undervisningsbrug.

ISBN 87-88980-06-5

Forord til eleven

Når man færdes i landskabet bemærker man de lange lige skel mellem markerne. De ældste skel er omkring 200 år gamle og det mest synlige bevis på de landboreformer, som vil blive markeret i 1988 i forbindelse med 200-årsjubilæet for ophævelsen af Stavnsbåndet.

Landboreformerne bestod af 2 dele:

1. ændring af landbrugsdriften og
2. ændring af bondens retsstilling.

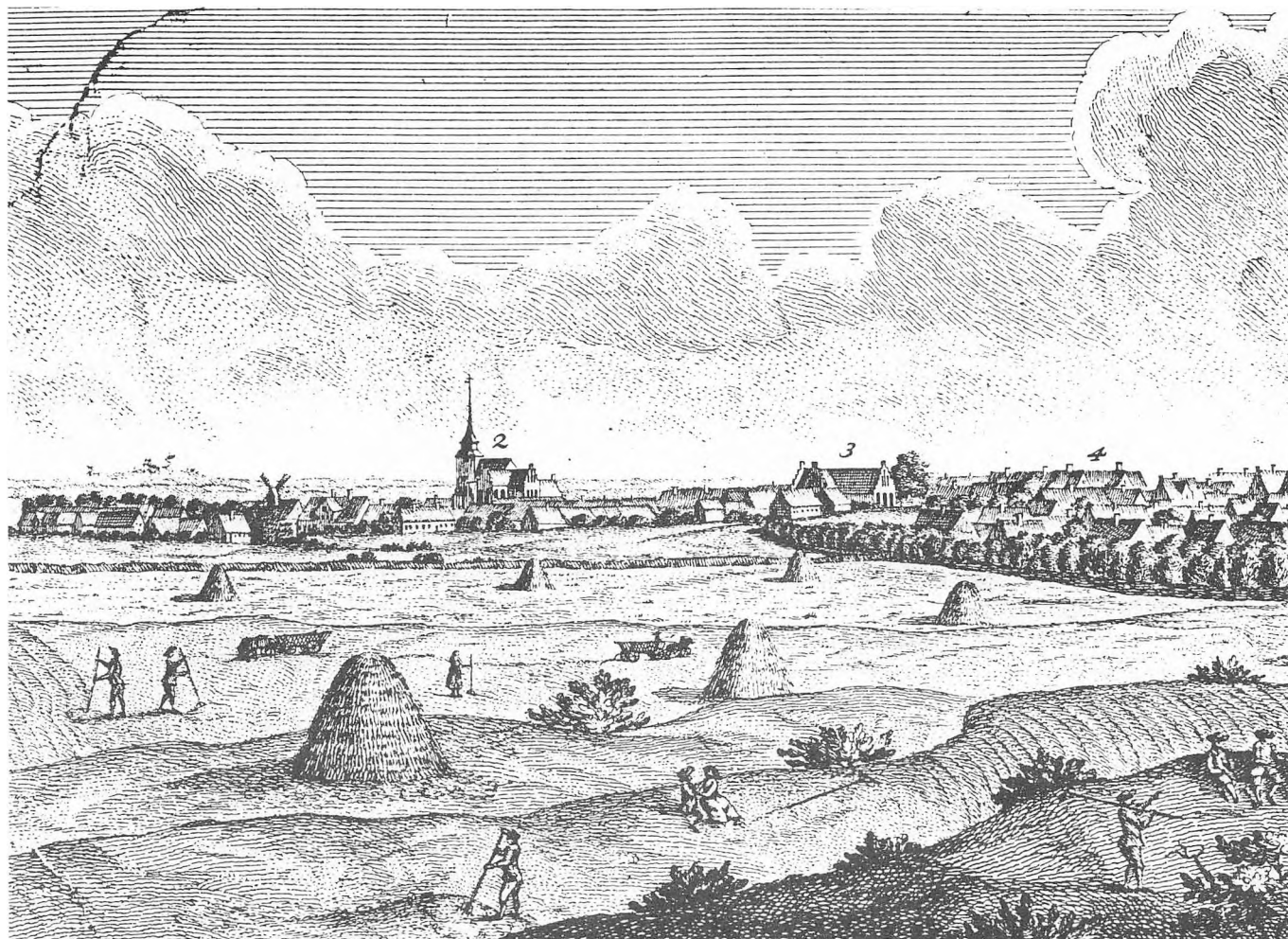
Landboreformerne medførte, at de danske bønder fik samlet deres jord i et enkelt eller få jordstykker, de fik øget ret over deres gård - først arvefæste, (d.v.s. forpagtning af jorden, men bonden ejede bygninger, inventar og besætning), siden selveje. Det vigtigste var dog, at befolkningen på landet fik den personlige frihed, idet Stavnsbåndet blev ophævet 20. juni 1788 efter 55 års gyldighed.

Dette materiale beskæftiger sig med

den mest betydningsfulde reform af landbrugsdriften, nemlig udskiftningen af landsbyfællesskabet, hvor gårdene fik samlet deres jord i en eller få parceller.

Landboreformerne betød også, at hoveriet blev afskaffet. Hoveriet havde været det pligtarbejde, man ydede i stedet for at betale leje af gården. Gårdmændene havde selv måttet holde de heste og redskaber, som skulle bruges til hoveriarbejdet. Da denne forpligtelse bortfaldt, fik man mulighed for at holde flere køer, idet bonden nu kun behøvede halvt så mange heste til sit eget brug. Gennemsnitstallet faldt fra 6 til 3.

Landboreformerne betød en forøgelse af fødevarerproduktionen. Det anslås, at kornproduktionen fordobledes fra 1770 til 1838. Dette fødevareroverskud lagde grunden til det befolkningsoverskud, som bl.a. flyttede til købstæderne og gjorde det muligt at opbygge den tidlige industri.

Hoveriarbejde - høhøsten ca. 1750. Samtidigt stik af Johan Jacob Bruun.

Landboreformerne – den korte gennemgang

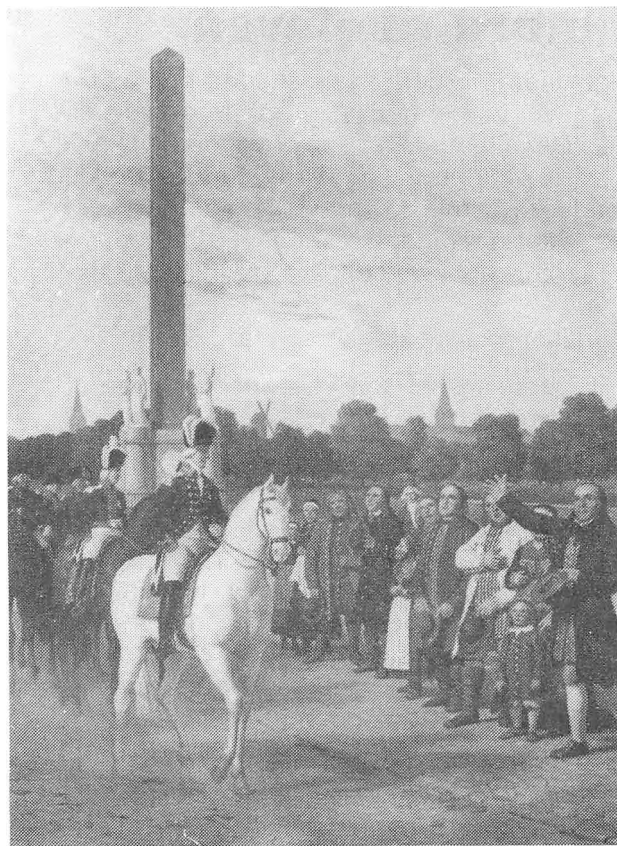
Landboreformerne var resultatet af mange års arbejde i centraladministrationen. Allerede i 1702 blev det gamle Vornedskab ophævet, det havde forpligtet landbefolkningen til at blive boende på det gods, de var født på, men havde konkret kun omfattet Sjælland, og det var ikke nogen reel byrde. I 1733 indførtes Stavnsbåndet, hvor unge mænd blev bundet til deres fødestavn, indtil de havde været soldat og fæstet en gård.

Omkring 1750 blev man i ledende kredse klar over, at der skulle ændringer til i landbruget. Og i 1755 gav den enevældige konge - Frederik V - debatten fri vedrørende landbosagen. Og to år efter blev den første kommission til landbrugets forbedring nedsat.

I de følgende år udvikledes der mange forslag, men kun få konkrete resultater. Man ønskede at ændre på den gamle driftform, hvor landsbyen havde jorden i fællesskab, så hver gård havde mange små parceller, hoveriet var oprindelig en form for betaling af "huslejen" for fæstegården, men var blevet en stor byrde for gårdmændene. Hoveriet forhindrede dem i at få passet deres egen jord. Tiendet, der blev afleveret i kornneg, var også en kilde til irritation, og så havde man hele problemet om bøndens retsstilling.

I 1769 kom den første lov om hoveriets begrænsning, og med et par efterfølgende love var det problem delvist ude af verden. I 1781 kom den betydeligste lov, nemlig den om ophævelsen af landsbyfællesskabet og jordens udskiftning. I 1787 "steg bonden ned fra træhesten", d.v.s. fra da af havde godsejeren ikke længere ret til at straffe fæsterne. Havde man et mellemværende, skulle det gennem de almindelige retsinstanser.

20. juni 1788 ophævedes Stavnsbåndet. Dermed fik landbefolkningen igen deres personlige frihed, selvom der var en 12 års overgangsperiode.

*Kronprins Frederik møder bønderne ved Frihedsstøtten.
Maleri af C.W. Eckersberg, 1841.*

De store resultater i landboreformerne blev gennemført af "Den kongelige Kommission angående landbosagen" også kaldet den store Landbokommission. Her sad folk som C.D. Reventlow og Chr. Colbjørnsen, der er kendt af eftertiden, men også etatsråd W.A. Hansen til Frydendal, det nuværende Torbenfeldt, der var kompromissets mand, og som tilkommer æren for, at kommissionen overhovedet nåede et resultat. Endelig skal justitsråd Qvistgaard nævnes. Han har uberettiget fået et dårligt eftermæle, som modstander af reformerne, men han ønskede bare at gennemføre reformerne på en anden måde. I filmen "Kongen bød" er det justitsråd Qvistgaard, som Colbjørnsen skælder ud på, og det er også Colbjørnsen, der har givet Qvistgaard hans dårlige eftermæle.

Den store Landbokommission blev ophævet i 1816, og den sidste store lov, som den gennemførte var folkeskoleloven af 1814, hvor man fik ordnet skolevæsenet på landet.

Landsbyfællesskabet

Ejendomsforholdet til landsbyernes gårde kunne være meget uoverskueligt, ofte var der flere lodsejere i en landsby, f.eks. et par godser, en stiftelse, Universitetet og præsteembedet.

Gårdene kunne jævnligt blive handlet, mens fæsterne som regel blev siddende. Et fæstebrev blev indgået på livstid, og betalte fæsteren sin afgift og ydede sit hoveri i penge eller arbejde, så havde han også gården til han døde.

Hver gård i landsbyen havde før udskiftningen sin jord spredt over hele sognet, således at alle gårde havde andel i såvel den gode som den magre jord.

Ved udskiftningen foretog man vurdering af jorden, således at alle fik et areal afpasset efter jordens ydeevne, svarende til deres gamle andel af landsbyens jord.

Jordens ydeevne vurderedes i tønder hartkorn, en vurdering som blev indført i 1662, og derfor ikke kunne ligge til grund for den gamle opdeling af landsbyens jord.

Landsbyfællesskabet var ikke et fællesskab om den dyrkede jord, men et

fællesskab om, hvornår de forskellige arbejder skulle udføres, for det var nødvendigt at alle pløjede og høstede på samme tid. Det kunne dog ikke helt lade sig gøre, da kornet - afhængig af jorden - ikke kunne blive modent på samme tid. Men var der en gårdmand, som var for langt bagefter, risikerede han, at man vedtog at "opgive ævred" - d.v.s. at man fjernede det flettede risgærde udenom marken, så kreaturerne kunne græsse på stubmarken, og det inden han havde fået sit korn hjem.

Godsejernes rettigheder

Med landboreformerne forsvandt efterhånden godsejernes indflydelse i samfundet. Indtil reformtiden havde godsejerne vældig magt i lokalområdet. Godsejerne ejede jorden, gårdene og husene. Fæsterne var forpligtet til at blive boende på godset og yde arbejde (hoveri). Godsejerne foretog skifte efter folk, som boede i godsets huse og gårde, de udskrev soldater, og så havde de revselsesretten over såvel tyende (tjenestefolk) som fæsterne. På grevskaber og baronier havde godsejeren amtmandsrettigheder*, og større godser kunne have egen birk*, d.v.s. det udgjorde en retskreds med egen dommer.

Godsejeren på vej til sin herregård. Stik af Johan Jacob Bruun.

Ordforklaring

Amtmandsrettigheder.

Grever og baroner havde amtmandsrettigheder over deres gods. D.v.s. de var verdslige tilsynsmyndigheder og mellemlid mellem kollegierne (ministerierne) og befolkningen. (Se Håndbog for danske lokalhistorikere. Amter).

Birk.

Et birk var det retsområde, som et gods udgjorde. Godsejeren kunne efter 1671 selv udnævne birkedommeren, men fra 1690 havde han kun indstillingsretten. Samtidig kunne en birkedommer ikke dømme i en sag, hvor en godsejer var part.

Landboreformerne – den uddybende gennemgang

Landboreformerne blev resultatet af mange års arbejde.

Allerede med ophævelsen af Vornedskabet* i 1702 tilkendegav Frederik IV det urimelige i at binde en befolkningsgruppe til det gods, hvor den tilfældigvis var født.

Alligevel indførtes Stavnsbåndet i 1733. Det faldt sammen med en nedgangsperiode for landbruget, og da godsejerne skulle betale skatten af bøndergårdene, var de nød til at fæste dem bort, for lovgivningen forbød godsejerne selv at drive bøndergodset.*

Stavnsbåndet omtales hyppigt som en foranstaltning for at skaffe soldater. Det var også argumentet, men ligesom politikerne i dag siger det, de tror vælgerne vil høre, således argumenterede man under enevælden, som man mente kongen ville høre. Godsejerne ønskede et stavnsbånd for at sikre sig fæstere til godsernes fæstegårde, men de fortalte kongen, at stavnsbåndet burde indføres af hensyn til soldaternes antal.

Omkring 1750 var man klar over, at landbrugets forhold trængte til fornyelse. Det gamle landsbyfællesskab, hvor man drev landsbyens 3 marker i fællesskab, var urentabelt. Reformerne begyndte at blive drøftet i 1755. Sædvanligvis sættes kong Frederik den Femtes fødselsdag den 31. marts som dagen, hvor den interesserede offentlighed modtog opfordringen til at udtale sig om "alle de sager,

der kan være tjenlige til at opretholde landets flor".

I de følgende 31 år nedsættes der 4 kommissioner og undertiden var man betydelig længere fremme i ideér og forslag end det resultat, man enedes om i 1787.

Den 26. november 1757 nedsattes "Kommissionen til landvæsenets forbedring". Den skulle beskæftige sig med ophævelsen af landsbyfællesskabet, og den erstattedes 27. oktober 1767 af "Landbokommissionen" som fra 23. marts 1769 blev kaldt "Generallandvæsenkommissionen". Opgaven for denne var, "at undersøge og overveje alt det, som kan være tjenligt til at forbedre og fremme landvæsenet i Danmark, og især for at lette - så vidt muligt - bondens vilkår."

Generallandvæsenkommissionen kom hurtigt med forslag om indførelse af kobbelbrug*, ophævelse af landsbyfællesskabet, afskaffelse af naturaltiende, bestemmelse af hoveriets størrelse, indførelse af arvefæste og sikring af husmændene, der ville miste græsningsen, når landsbyfællesskabet ophørte og overdrevet var blevet indlemmet i gårdenes tilliggende.

Senere kom der forslag om at udstykke hovedgårdsjordene på Antvorskov og Vordingborg godser i selvejergårde, og Generallandvæsenkommissionen var i 1771 nået til, at "de hidtidige fæstebønder skulle ikke blot have deres gårde udskiftet af ethvert fællesskab, men tillige hoveriet afløst og deres gårde overladt til arvelig besiddelse".

Vedrørende arvelig besiddelse var der to forslag, flertalsindstillingen, der

Ordforklaring

Vornedskabet.

Vornedskabet blev indført før år 1500 og ophævet 21.2.1702. Det betød, at ingen fæstebonde eller hans sønner måtte flytte fra det gods, hvor de var født.

I praksis havde vornedskabet kun betydning for det sjællandske område, men man kunne altid købe sig fri af denne binding til fødestavnen.

Bøndergods.

Til enhver herregård hørte der, foruden herregårdens jord - hovmarken, der var skattefri, og-

så noget bøndergods. Det bestod af fæstegårde og -huse, af dette skulle godsejeren betale skat.

Kobbelbrug.

Kobbelbruget var en driftform, hvor man vekslede mellem sæd og græs. I stedet for 3 vange, havde man ofte 9-12 kobler (marker), hvor man indrettede større parceller til hver gård. Det er et mellemtrin mellem det gamle landsbyfællesskab med de mange små agerstrimler og den senere og mere tidssvarende udskiftning.

gik ind for selveje og mindretalsindstillingen, der ville have arvefæste for 99 år.

I Guldbergtiden 1771 - 1784 varetog Rentekammeret landvæsenets sager. Der blev ikke taget nye initiativer, men der blev ført drøftelser om landbrugsproblemer, herunder hoveri og landsbyfællesskabet.

I 1781 kom loven om landsbyfællesskabets ophævelse efter et par mindre vellykkede lovforslag med samme indhold. Men på det tidspunkt var flere fremskridtsvenlige godsejere allerede langt fremme med udskiftningen.

Den 3. november 1784 blev Den lille Landbokommission nedsat. Dens rigtige navn var "Kommissionen for Frederiksborg og Kronborg Amter." Dens opgave

var "at undersøge og overlægge på hvad måde og på hvilke midler samtlige Vore fæstebønder og husmænds vilkår på de to amter, så vidt muligt kunne forbedres ved den fordelagtigste økonomiske indretning og ved efter omstændighederne, især, hvor det kan ske uden afgang i Vore indkomster, at forunde dem selveje".

Denne kommission gennemførte udskiftningen i de to amter og overdrog gårdene til arvefæste. Arbejdet var dog mere tidkrævende end først antaget, og kommissionen blev først ophævet i 1798.

Den 27. juli 1786 oprettedes "Den Kongelige Kommission angående Landbosagen" - også kaldet "Den store Landbokommission".

*Hejninge ved Slagelse er et vellykket eksempel på en tidlig udskiftning.
Læs mere om Hejninge sogn side 44.*

Denne kommission skulle "være forpligtet at se på alt, hvad der kan tjene til forbedring af bondestandens kår, uden at nogen af jorddrottens lovlige ejendomsrettigheder derved indskrænkes, og uden at jorddrotterne hindres i deres godssers lovlige brug og benyttelse."

Medlemmerne af kommissionen udpegedes fra 5 grupper, nemlig:

1. Dansk Kancelli med 3 medlemmer.
2. Rentekammeret med 3 medlemmer, deriblandt Chr. D. Reventlow og etatsråd V. A. Hansen, ejer af det nuværende Torbenfeldt.
3. Juristerne med 4 medlemmer.
4. Ansete landmænd med 4 medlemmer, deriblandt justitsråd Morten Qvistgård til Gjerdrup og
5. De militære kollegier med 1 medlem.

Den afskedigede kammeradvokat Christian Colbjørnsen blev kommissionens sekretær i de to første og mest betydningsfulde år.

Den store Landbokommission blev først ophævet i 1816, og kommissionens sidste bidrag var folkeskoleloven af 1814.

Grundlaget for Den store Landbokommissions arbejde kom den 26. august 1786. Hovedopgaven var at afklare retsforholdet mellem godsejerne og fæstebønderne, som det efter vornedskabets ophævelse burde være overalt i landet. Colbjørnsen fremlagde 3 uger senere et arbejdsprogram i 8 punkter, som blev udgangspunktet for kommissionens arbejde. Dette arbejdsprogram indhold var i korte træk spørgsmålene om:

- 1 fæstegårdenes overdragelse,
- 2 gårdforsiddelser,
- 3 fremgangsmåden ved skifte efter fæstebønder.
- 4-5 stavnsbåndet, og dermed godsejers ret til at tvinge en bonde til at fæste en gård.
- 6 om fæsternes lydighed mod godsejeren,
- 7 om godsejers ret til at fratage fæstebønderne jord og
- 8 om fæstebondens pligt til at udflytte sin gård.

Senere skete der ændringer i disse hovedspørgsmål, men indholdet var det

samme. Grundlaget var Montesquieus teori om, at "det er mindre et lands frugtbarhed end dets indbygges frie stilling, hvoraf dets produktionsrigdom afhænger".

Chr. D. Reventlow

Det er altid Reventlow og Colbjørnsen, der får æren for landboreformernes gennemførelse. De ydede begge to en stor indsats, men det var etatsråd V.A. Hansen, der fremsatte tanken om at afskaffe stavnsbåndet i en overgangsperiode, sådan at man i kommissionen kunne nå til enighed.

Afviklingen af stavnsbåndet skulle gå langsomt, og det skyldes - ifølge Sorø-professor Andreas Schytte: "snarere mangel på fremsyn og fantasi end egentlig reaktionær indstilling".

Stavnsbåndet blev ophævet i 1788, men for dem som var omfattet af det, gjaldt det indtil deres 40 års fødselsdag, og fra 1800 faldt stavnsbåndet helt bort.

I filmen "Kongen Bød", som kan lånes hos Statens Filmcentral, følger vi Den

store Landbokkommissions drøftelse af punkt 1 - fæstegårdens overdragelse. I filmen taler Colbjørnsen imod justitsråd Qvistgaard, for hvem skal vurdere fæstegården før overdragelsen til ny fæster? Skal det være godsets egne bønder eller skal man betale herredsfogederne for det, og dermed pålægge fæsteren flere omkostninger.

Sammenfattende ses, at landsbyfællesskabets ophævelse - udskiftningen, var hovedspørgsmålet indtil loven kom i 1781.

Et andet væsentligt spørgsmål var, hvorledes kunne landbruget ændres, uden at kronens indtægter blev forringet.

Hoveriet fik ikke megen omtale, men allerede i 1769 kom det første forsøg

på en begrænsning, som dog totalt mislykkedes. Men for hoveriet gælder, at det var en måde at betale sin "husleje" på i en tid med naturaløkonomi. I stedet for rede penge, udførte fæsteren et arbejde for fæstegårdens ejer. At der så kunne være tale om misbrug af arbejdskraften og uvilje til at yde det aftalte, det er en anden sag.

Det skal bemærkes, at stavnsbåndet kun omfattede personer af hankøn.

Ved forordningen af 4. februar 1733 blev det påbudt, at bønderkarlene skulle forblive på det gods, hvor de var født, indtil de var 36 år. I 1735 blev det slået fast, at stavnsbåndet skulle gælde fra det 14. år, fra 1742 ændredes det til det 9. år og i 1764 kom stavnsbåndet til at gælde fra det 4. år. I 1742 ændredes den øvre grænse til 40 år.

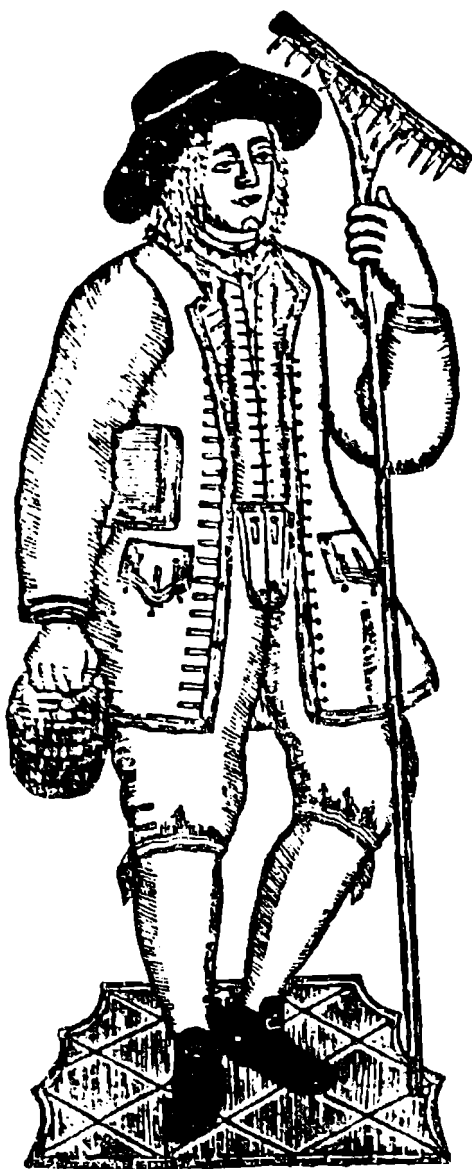
Der var dog en række undtagelser. Var der en kvik knægt, som var sendt i latinskole, blev han fritaget fra tilknytningen til fødestavnen.

Men tilbage er spørgsmålene, hvem fik gennemført udskiftningerne, og hvad mente ejerne og brugerne (godsejerne og fæstebønderne) om de nye forhold?

Et kort svar bliver, at bønderne var glade for udskiftningen, men de var ikke glade for at flytte ud fra landsbyens fællesskab, når udskiftningen medførte, at gården skulle ud på marken.

Godsejerne var oftest positive, men de var ikke altid tilfredse med det resultat, man kom frem til. Godsejer til Hindemae på Fyn, C.A.D. Mourier har ytret: "Efter min mening er udskiftningen næsten alle vegne lige elendigt udført, og landet elendig forkvaklet. Vejene er blevet til lutter vinkler. Jorderne ravgalt takserede, få eller ingen gårde udflyttede. At udskifte godt er intet legeværk, som kan udføres på et eller to år. Udskiftningen er udført i galop og mislykkes derfor".

Mouriers bemærkning er hård og ikke helt retfærdig, men han har ret i, at nogle udskiftninger var resultatet af manges interesser i landsbyen, og derfor havde man mistet overblikket.

*Hovbonde.
Gengivet
efter
V.E.Clausen:
Det folkelige
træsnit i
etbladstryk.*

Lundforlund sogn

Et eksempel på gennemgang af en lokalitet

Lundforlund sogns udskiftning afsluttedes i 1795.

I sognet var 17 gårde foruden præstegården. De 16 gårde og alle husene tilhørte Antvorskov gods, mens en enkelt gård - matr. nr. 16 - hørte til grevskabet Holsteinborg.

Da landsbyen ligger i sognets nordlige side, blev det nødvendigt at gennemføre en udskiftning kombineret af stjerneudskiftning og blokudskiftning.

12 gårde fik lov til at blive liggende i landsbyen, og de fik jorden samlet i en kile ud fra gården, hvorved stjerneformen fremkom.

6 gårde blev flyttet ud i sognets sydlige ende, og hver gård fik sin mark samlet i en blok omkring de udflyttede bygninger. Disse 6 gårde udgør en blokudskiftning.

I den nordlige spids fik husmændene en jordlod. Husmændene blev boende i landsbyen og havde derfor besvær med at få passet jorden og trukket koen frem og tilbage.

Af de yngre kort ses, at husmandslodderne senere blev bebygget og lagt sammen.

2 gårde er i slutningen af 1800-tallet flyttet ud på marken (matr. nr. 8 og 18).

4 gårde er blevet lagt sammen til 1 (matr. nr. 3, 5, 6 og 7), hertil hører også smedelodden (matr. nr. 36) og tyrejorden (matr. nr. 44).

Præstegården (Matr. nr. 1) fik i 1895 solgt 40 tdr. land fra, men fik erhvervet degnens parcel (matr. nr. 2). Matr. nr. 16 og matr. nr. 17 blev lagt sammen i 1876, og gården matr. nr. 4 har øget sit tilliggende ved opkøb af adskillige småparceller. Gården matr. nr. 12 blev i 1907 delt i 5 dele, mens gården matr. nr. 15 fik udstykket to ejendomme.

Gården matr. nr. 9 blev i 1820 delt i 2 lige store dele, så der blev en gård til hver søn. Denne deling af

gårdene var en af de uheldige sider ved selvejet, da man på den måde ødelagde det økonomiske grundlag for familien. Alligevel deltes den ene del igen i 1854, for dog i 1917 at købe 17 tdr. land til fra gård matr. nr. 10. Kun en gård har bevaret sit tilliggende, som det blev tildelt ved udskiftningen i 1790'erne. Det er gård matr. nr. 19.

Sådan kan man ved sammenligning af ældre og nye kort aflæse landsbyens udvikling.

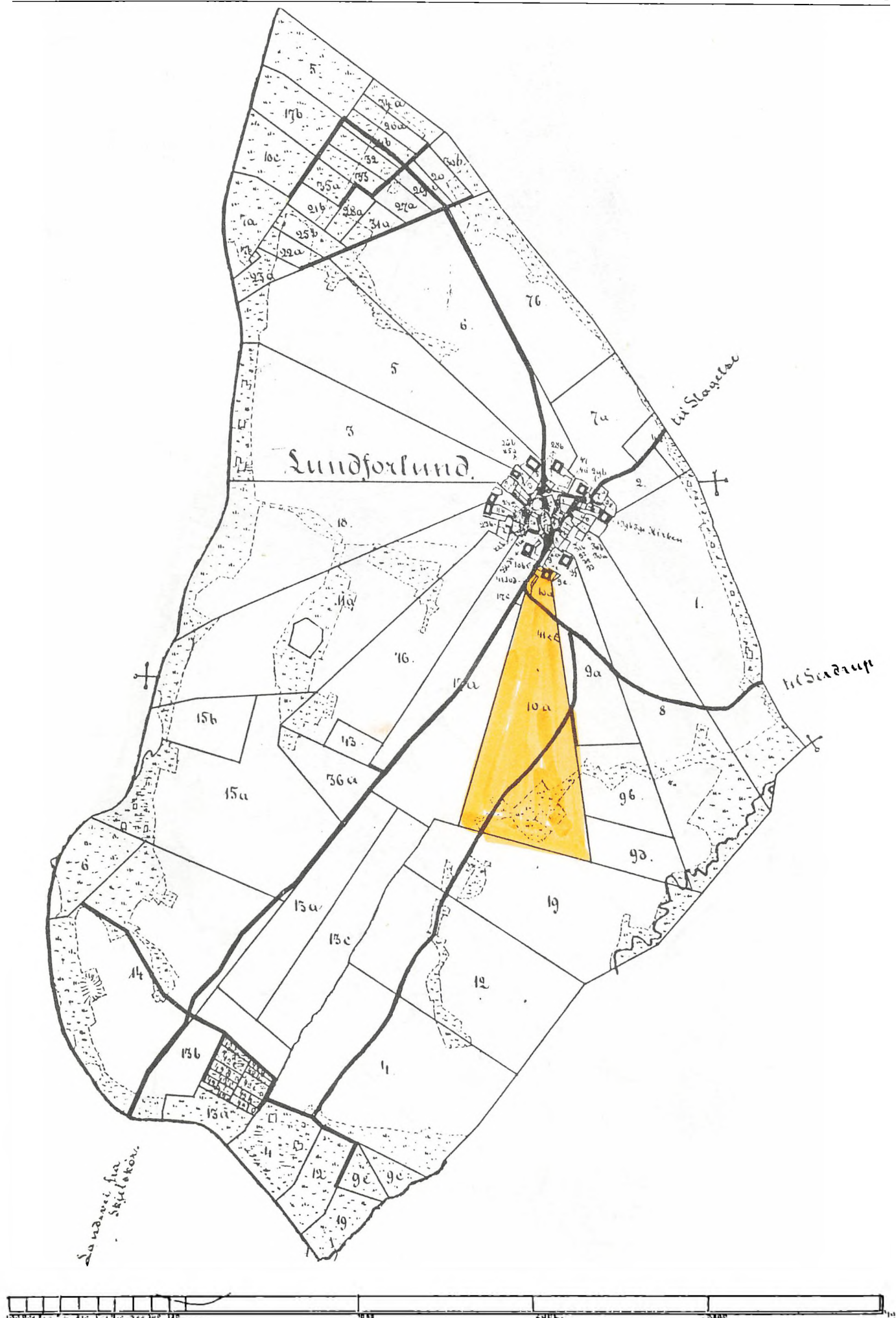
Gården matr. nr. 8 er landsbyens eneste slægtsgård. Familieforholdet skal her kort beskrives, da det er et godt eksempel på, hvordan en familie kan brede sig.

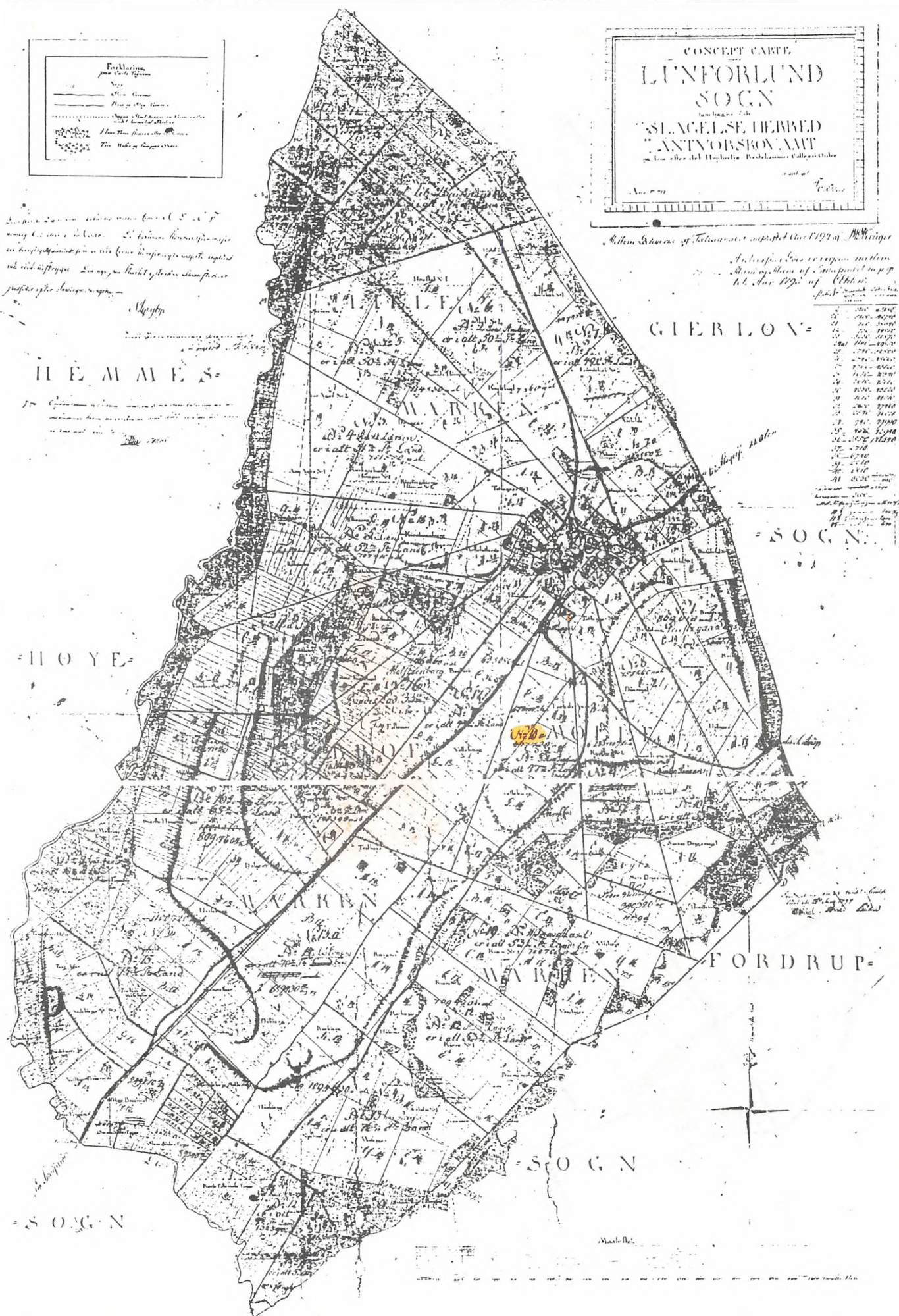
Sognefoged og gårdejer Ole Nielsen (matr. nr. 8) havde 9 børn. En søn - Hans Olsen blev bestyrer for sin moster, der sad som enke på gård matr. nr. 9. I 1867 arvede han gården mod at betale en yderst beskeden sum til nogle slægtninge. I 1885 mageskiftede han med naboen på gård matr. nr. 10, hvorved Hans Olsen fik en større gård. Han boede her til 1911.

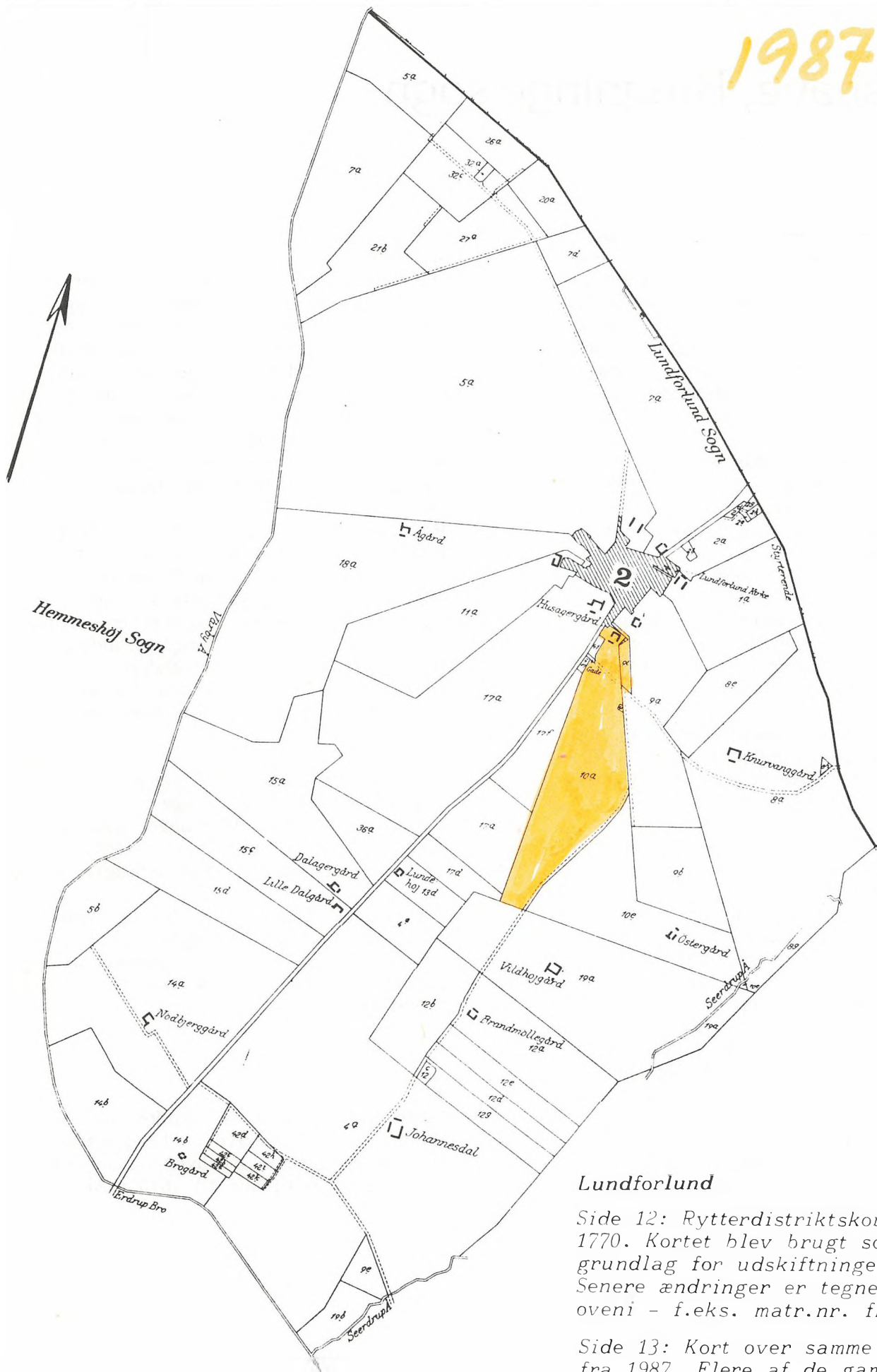
En anden søn Jens Olsen giftede sig med datteren fra gård matr. nr. 16. Hun var eneste barn på gården - tilmed plejedatter - men universalarving. Det var i 1874 og 2 år efter købte Jens Olsen nabogården matr. nr. 17, som så blev lagt sammen, Jens Olsen måtte dog oprette et husmandsbrug (matr. nr. 17f) og solgte en grund fra til landsbyens tømrer (17e).

Den yngste søn hos sognefogeden hed Peter Chr. Olsen. Han var 15 år yngre end Hans Olsen. Peter Chr. Olsen overtog hjemmet og blev sognefoged og sognerådsformand.

Ser man efter på de gamle kort, opdager man degneboligen mellem kirken og landevejen. På modsat side ligger skolen, en rytterskole fra begyndelsen af 1720'erne, som var i brug indtil 1938.

Lundforlund

Side 12: Rytterdistriktskort fra 1770. Kortet blev brugt som grundlag for udskiftningen. Senere ændringer er tegnet oveni - f.eks. matr.nr. fra 1844.

Side 13: Kort over samme sogn
fra 1987. Flere af de gamle skel
fra 1795 findes endnu
- 200 år efter.

Alleshave, Bregninge sogn

Af Edith Nielsen, Alleshave.

I det nordvestlige hjørne af Sjælland - Bregninge sogn, rager en lille spids ud i Sejerøbugten, her ligger Alleshave. Indtil Saltbæk vig blev inddæmmet i 1866 - 1868 var Alleshave en halvø, nu blev den lidt mere "landfast", men Nørrehoved - yderst ude, ligger stadigvæk omgivet af vand på de tre sider.

Alleshave består i dag af 1000 tdr. land god landbrugsjord med gårdene beliggende midt i agrene. I Alleshave by ligger kun 2 gårde og 3 huse samt det gamle gadekær. Men sådan har det ikke altid set ud.

Alleshave hørte under Kalundborg Slot - altså under kronen. I 1682 var der i Alleshave 16 gårde med tilsammen 353 tdr. land.

Fæstebønder var noget man købte og solgte sammen med jord og gods. På et tidspunkt blev Alleshaves jord og bønder solgt til Lerchenborg.

Den 8. juni 1787 kom der en forordning, hvorefter enhver fæstebonde skulle have foretaget en syns- og taksationsforretning af sin fæstegård, når han overtog den. Disse syns- og taksationsforretninger findes på Lerchenborgs godsarkiv. Der er ikke ret meget forskel fra den ene gård til den anden. Gårdene var alle firelængede, lerklinede og med stråtag. Hver længe er beskrevet, hvor mange fag den bestod af, hvor mange hel- og halvdøre der var, og hvad den var indrettet til. Der var opgørelser over kornet både i loen og i jorden. Bønderne i Alleshave gik ikke på hove-ri, men betalte hvert år 15 rigsdaler i hoveripenge.

I årene 1801 - 1805 blev Alleshave udskiftet.

Da Alleshave var en halvø, blev der kun en grænse at tage hensyn til, og den var ind mod Eskebjerg. Skellet her formede sig som et stort S, men den rettede man ud til et lige skel - som efter en lineal. Så tog man og delte Alleshaves jord i 10 matrikelnumre med ca. 90 tdr. land til hver, lidt mere til de gårde, der lå længst ude fra byen, som havde fået den dårligste jord.

På hver af de 10 gårde blev der tinglyst 6 græsbede på Vesterlyngen, et fælles græsningsareal for bønderne i Alleshave, Eskebjerg, Føllenslev og Havnsø. Husmændene fik hver en jordlod på 4 -5 tdr. land ude langs stranden. Det var god jord med strandeng til hver, men der var et stykke fra byen og derud, så nogle af dem blev boende i byen.

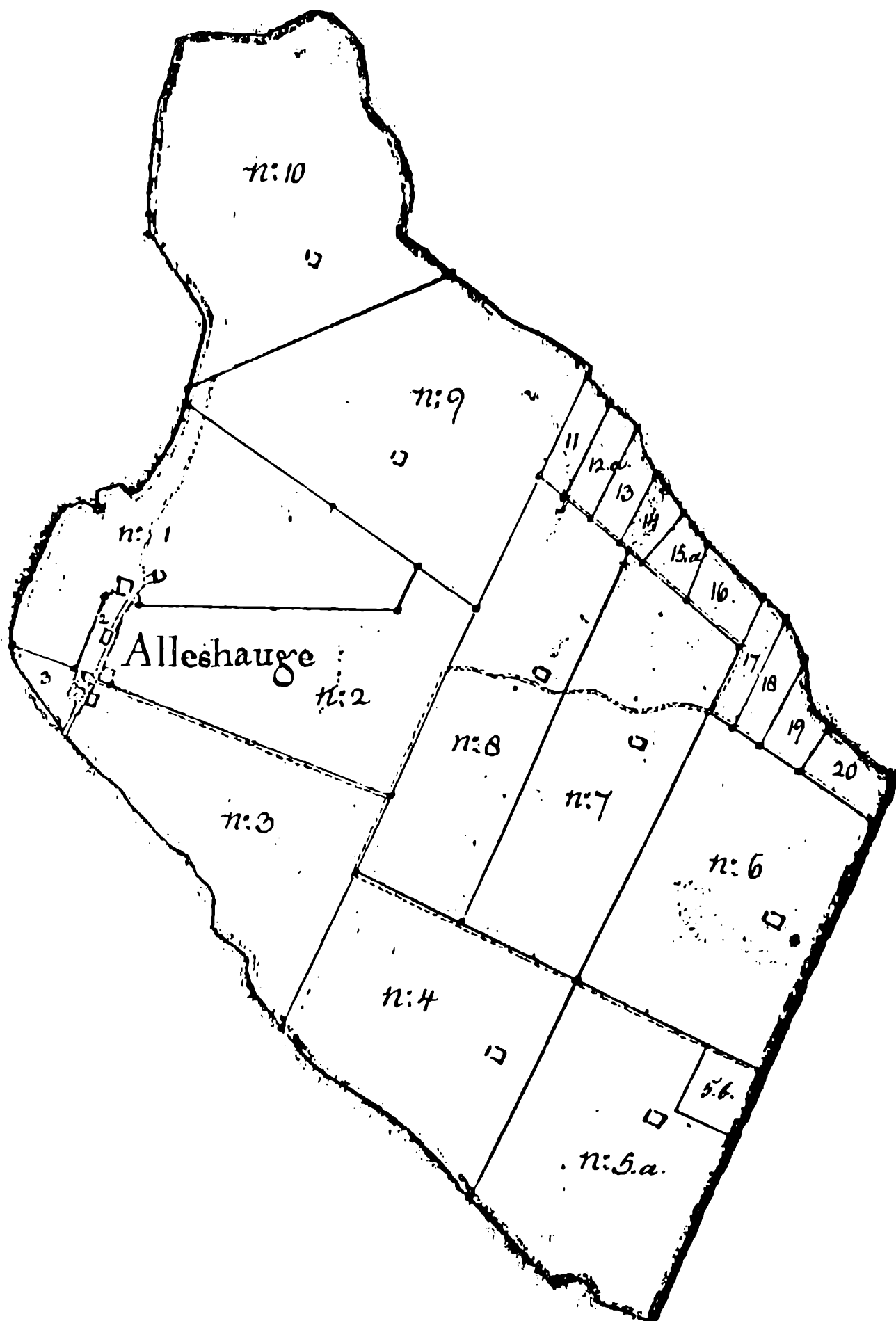
Ved udskiftningen blev 7 gårde flyttet, så kun tre blev tilbage i landsbyen, Hvor længe udflytningen varede vides ikke, men ifølge et kort fra 1812 var udflytningen tilendebragt.

I 1812 blev Daurup solgt fra Lerchenborg, og med Daurup fulgte Alleshave bøndergods. Så det er fra Daurup, at gårdene i Alleshave blev købt fri i årene 1849 - 1868.

Edith Nielsen.

NB.

Edith Nielsen, som har skildret udskiftningen i Alleshave er 11. generation på en gård i landsbyen og kan føre sin familie tilbage til 1610 i Alleshave.

Tersløse sogn

Tersløse sogn sættes altid i forbindelse med Tersløsegård, som Ludvig Holberg ejede i årene 1745 - 1754, og hvor han har boet nogle enkelte sommermåneder.

På Holbergs tid var næsten hele sognet lagt under Tersløsegård, kun præstegården og 3 skovparceller lå udenfor Holbergs gods. Holbergs arving - Sorø Akademi - foretog udskiftningen af sognet, der består af 4 ejerlaug, foruden kirkebyen Tersløse med landsbyhovedgården, der blev udskiftet i 1794, er det Karsholte (udskiftet i 1794), Atterup (udskiftet 1795) og Brandstrup (udskiftet 1791).

Det største ejerlaug er Tersløse. På denne landsbys nordre mark blev der omkring 1900 anlagt 2 institutioner, som hver især har præget udviklingen og flyttet sognets centrum.

I 1897 begyndte landsbyens læge A. Sell at behandle epileptikere i sin lægebolig. Det udviklede sig de næste 20 år til "Kolonien Filadelfia". En samlet bebyggelse af hospitaler og bo-

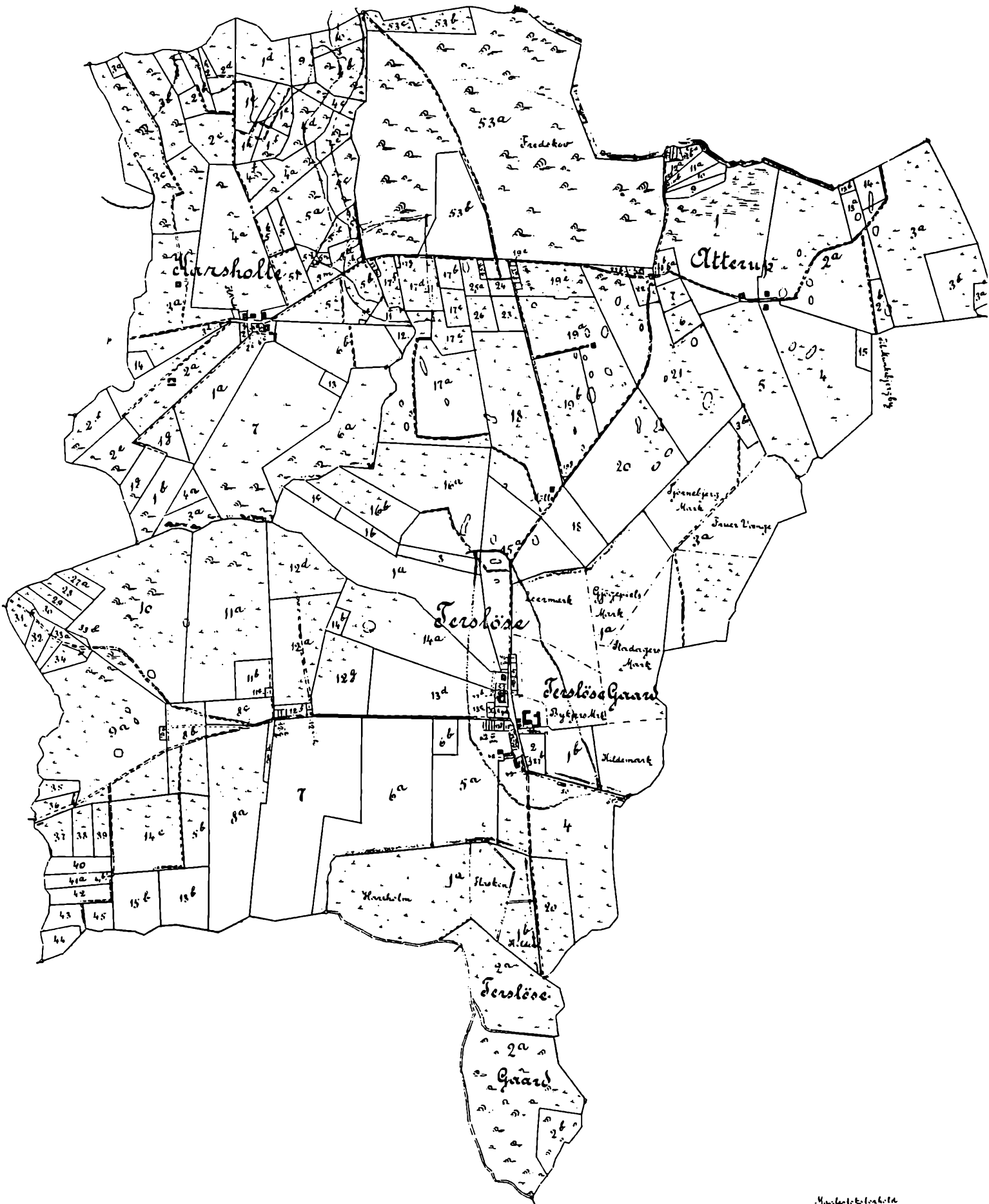
liger. Filadelfia er græsk og betyder broderkærlighed.

I årene 1899 - 1901 blev jernbanen mellem Høng og Tølløse anlagt, efter Holbæk Amtsråds koncession af 7.11.1898.

Jernbanen med station i Tersløse sogn blev åbnet den 22. december 1901. Jernbanen fik navnet Dianalund, der var navnet på en skovridergård. (Diana er den romerske gudinde for jagten). Landsbylægen, der begyndte at behandle epileptikere og anlæggelsen af jernbanen fik så stor gensidig betydning, at stationsbyen Dianalund for længst har overhalet den gamle kirkeby, så her finder vi et eksempel på landskabsændringer, som er betinget af senere fysisk planlægning end landboreformernes udskiftning. Dianalund er ikke noget enkeltstående tilfælde, men udenfor stationsbyen ligger stadig det gamle Karsholte, gemt men ikke glemt, for matrikulært er Dianalund stadig udstyknings fra Tersløse og Karsholte ejerlaug.

*Tersløse-
gaard
tegnet
omkring
1870 af
Knud
Frederik
Gamborg
(1828-1900)*

4. ակնարկելով և օգտվելով

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30
 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40
 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50
 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60
 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70
 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80
 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90
 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110
 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120
 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130
 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140
 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150
 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160
 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170
 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180
 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190
 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200
 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210
 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220
 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230
 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240
 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250
 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260
 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270
 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280
 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290
 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300
 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310
 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320
 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330
 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340
 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350
 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360
 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370
 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380
 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390
 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400
 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410
 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420
 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430
 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440
 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450
 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460
 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470
 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480
 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490
 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500
 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510
 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520
 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530
 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540
 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550
 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560
 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570
 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580
 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590
 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600
 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610
 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620
 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630
 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640
 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650
 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660
 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670
 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680
 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690
 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700
 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710
 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720
 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730
 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740
 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750
 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760
 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770
 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780
 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790
 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800
 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810
 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820
 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830
 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840
 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850
 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860
 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870
 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880
 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890
 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900
 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910
 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920
 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930
 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940
 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950
 951 952 953 954 955

Vallekilde sogn

Det meste af Vallekilde sogn var under Adellersborg Gods (Dragsholm). Kun Skippinge by dannede en undtagelse, idet denne landsby var delt mellem Universitetsgodset, Egemarks gods og kun to gårde hørte til Adellersborg. Disse to gårde havde indtil udskiftningen været under Odsherreds Gods (krongods), men blev mageskiftet ved udskiftningen.

Det var Adellersborg Gods, der stod for udskiftningen, der fandt sted i 1798. Der havde allerede i 1780 været nogle forsøg på udskiftning, men der var megen modstand fra nogle bønder i Vejleby, så godset opgav dengang at gøre mere ved det, selvom man var ret langt fremme med sagen. Til gengæld gik det ret hurtigt, da man tog fat igen i 1798. Den praktiske leder var landinspektør Buchhave, der foruden at være landinspektør også var møller i Keldstrup (Vig sogn).

På udskiftningskortene er da også hans navn sammen med "kopisten" Nouvel og en mand ved navn Kühl, men det er klart, at godsets egne folk var involveret.

Udskiftningen af Vallekilde by medførte en kombination af stjerne- og blokudskiftning, idet 3 gårde og nogle husmandslodder blev lagt ud på marken.

Kortet over Vallekilde er dateret 1798, men eftergået i 1808. Da det er en sogneby, starter man med:

Matr. nr. 1: præstegården, der i udskiftningsåret var beboet af provst magister Jens Bech med sin meget store husstand.

Matr. nr. 2: degnelodden var på ca. 3 tdr. hartkorn, og det var omtrent det halve af byens gårdes areal. Degnen var dengang Jørgen Berger Klemp.

Matr. nr. 3: senere kaldet Egedal. På kortet er anført Rasmus Jørgensen som fæster, og han havde denne gård indtil 1809.

Matr. nr. 4: Tinggården, var fra udskiftningstiden til 1826 fæstet af Jens Hansen.

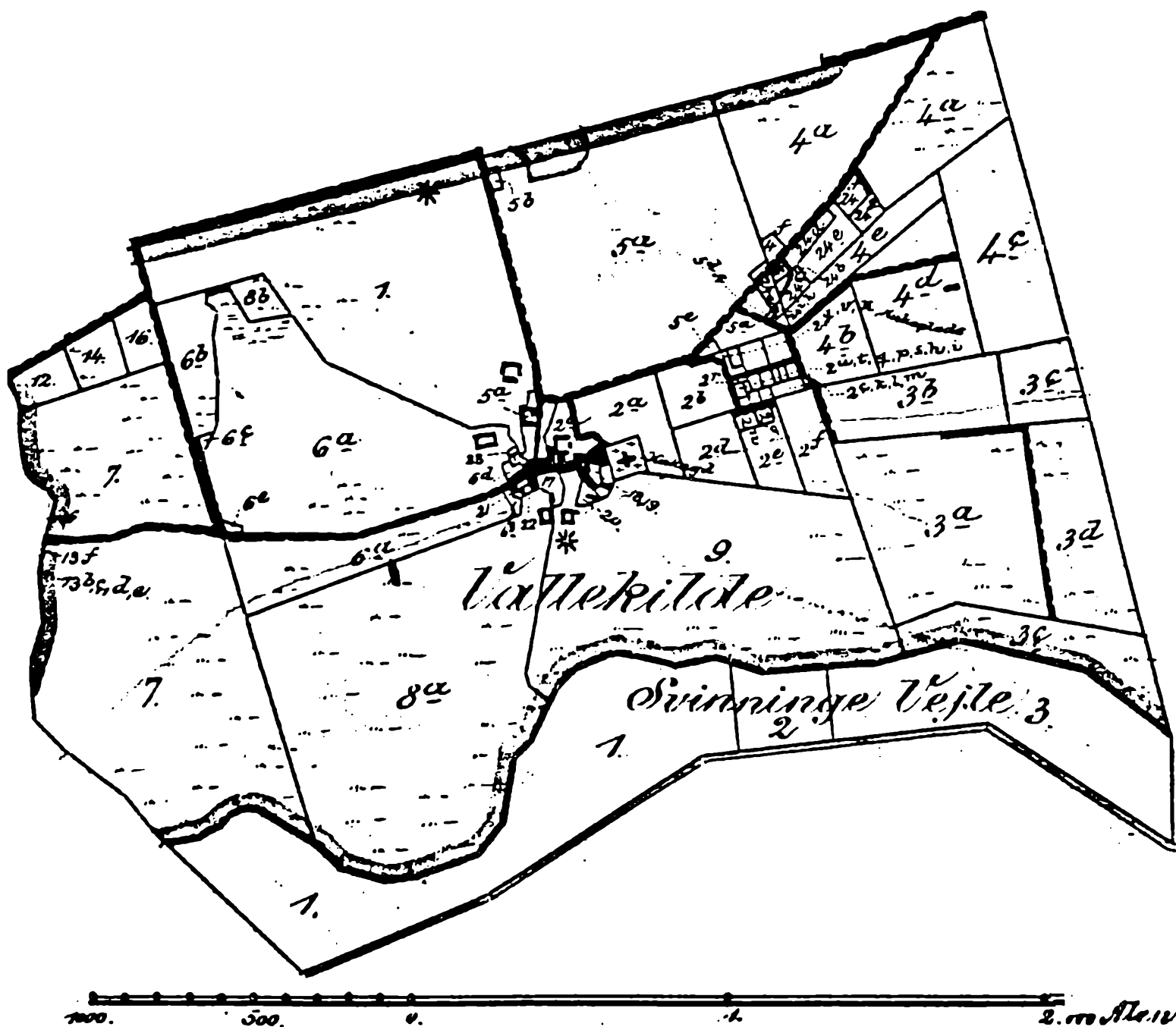
Gårdene nr. 3 og 4 er flyttet ud på marken, og bemærk den tørvemose, som er afmærket i gård matr. nr. 4's mark, den var fælles for de 4 gårde, hvis jord ligger østligst i ejerlauget.

Det er i øvrigt fra disse to gårde - Egedal og Tinggården, at Vallekilde Folkehøjskole har købt jord.

Matr. nr. 5: senere efter flytningen kaldet Højvang. Fæsteren var indtil 1809 Peer Christensen. Det var i denne gårds øverstestue Højskolen begyndte i november 1865. Efter en brand flyttedes gården op til nordsiden af Vallekilde Byvej.

Vallekilde Højskole

Matr. nr. 6: tidligere kaldet Tudebjerggård efter en banke på marken. Nu hedder gården Højagergård - fæsteren var indtil 1817 Erik Jørgensen. Den gamle stuelænge, nordlængen, er fra 1696, så gården ligger på sit gamle sted.

Matr.nr. 7: Vallebjerregård - fæster Peiter Nicolaisen havde gården indtil 1803, da Bent Bentsen overtog den.

Matr. nr. 8: Vallekildegård, var fæstet af Enevold Hansen, der i 1803 afløstes af svigersønnen Jens Madsen.

Matr. nr. 9: Kildegården var indtil 1822 fæstet af Niels Christophersen. Gård matr. nr. 7 blev ved udskiftningen flyttet ud og lå mod Skippinge byskel.

Nord for matr. nr. 7's mark ligger numrene 10,11,12,13,14,15 og 16, udskilt ved udskiftningen fra den gård, der fik nr. 7. Det var ikke gårdens bedste jord, der blev stykket fra, idet den var temmelig moset, noget som først moderne dræning har rettet op på.

Mod syd grænsede sognet helt ned til Svinninge Vejle, der blev udtørret omkring 1849.

Husene matr. nr. 17, 18 og 19 lå ved gadekæret og byens forte, men der var kun meget lidt jord til, nærmest gadehuse.

Kilde: Oscar Udsholt, Hørve.

Fuglebjerg sogn

Fuglebjerg er nu en forvokset landsby, men i byens østlige side ligger stadig Fuglebjerggård. Gårdens placering er den oprindelige, her har den ligget siden middelalderen. Grave og volde har aldrig adskilt den fra landsbyen, men alligevel har den været landsbyhovedgården.

Når Fuglebjerggård aldrig har formået at opsuge den omgivende landsby, kan forklaringen være, at ejerforholdet til gården har været meget skiftende og dermed interessen for gårdens udvikling meget lille.

I 1724 blev Fuglebjerggård købt af overhofmarskal Carl Adolf von Plessen, og gården blev en del af Det plessenske Fidiekommis (Se Trap. Sorø Amt. 5. udg. s. 912-913).

I 1773 fik forvalteren over Det plessenske Fidiekommis Ludvig Johan Grandjean Fuglebjerggård i forpagtning med hoveri, landgilde og tiender for livstid. Grandjean havde reelt Fuglebjerggård på ejernes vilkår, og han ofrede meget på gården. Ejeren - Carl Adolf von Plessen, hvis farfader var broder til den Carl Adolf von Plessen, som havde købt gården i 1724, skrev om forpagteren:

"Han havde bekostet opmåling og hovedgårdsjordernes lovlige udskiftning af den forhen iværende skadelige fællesskab, hvorved de bekvemt ved gården ere samlede, og skønt dette forvoldte, at den største del deraf blev udmarks og slette jorder, havde han dog med flid og bekostning gjort dem nyttige, brugbare og gode. Han har sat en betydelig del stengærder, plantet levende gærder, forbedret veje, rensat, ryddet og opdyrket magre og forhen udyrkede jorder, udgravet skadeligt vand og således i mange stykker udvidet og for-

bedret gårdens avl. Han har endelig bekostet på hele godset alle bøndernes jorder opmålt og ladet dem mand for mand af fællesskabet udskifte, udflyttet så mange gårde som fornøden gjordes til bekvem beliggenhed for hver bonde i sin jordlod, og foruden de udflyttede bøndergårde lade opbygge 12 nye huse på godset, samt fået henlagt til ethvert af hele godsets huse nogle visse tønder land.

Det som kroner værket er, at han under alt dette har haft bøndernes ophjælpning for øjnene og efterhånden fået deres tilstand således forbedret, at de nu næsten kunne svare, hvad de bør og ønske kun at de på tålelige vilkår kunne blive arvefæstere og for hoveri befriede".

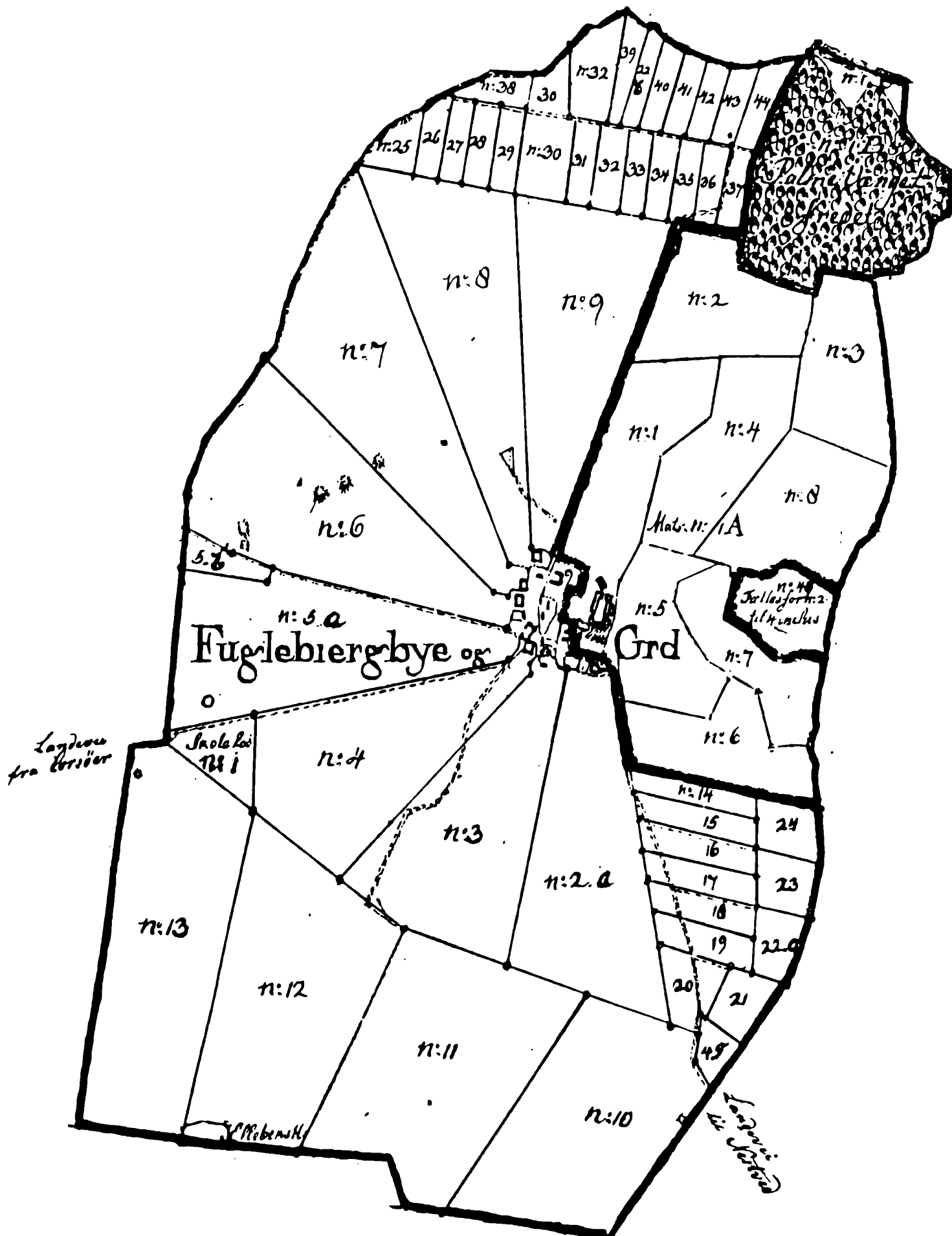
For Grandjean var udskiftningen det vigtigste, men Plessen anså også afskaffelse af hoveriet for en betydningsfuld forbedring. Da Grandjean ikke ville afskaffe hoveriet, fik Plessen gennemført en ny kontrakt med ham, og bønderne fik på den måde afskaffet hoveriet.

I 1798 solgte Grandjean Fuglebjerggård og sine andre erhvervelser på egnen.

Ved udskiftningen af Fuglebjerg i 1793 fik Fuglebjerggård selvfølgelig samlet sin jord ved gården, og 8 andre gårde fik hver en stjerneudstykket parcel af jorden, mens 4 gårde måtte ud på blokudstyknings syd for byens gårde. Nordligst i sognet og i det syd-østre hjørne anbragtes husmandsparcellerne.

Litteratur:

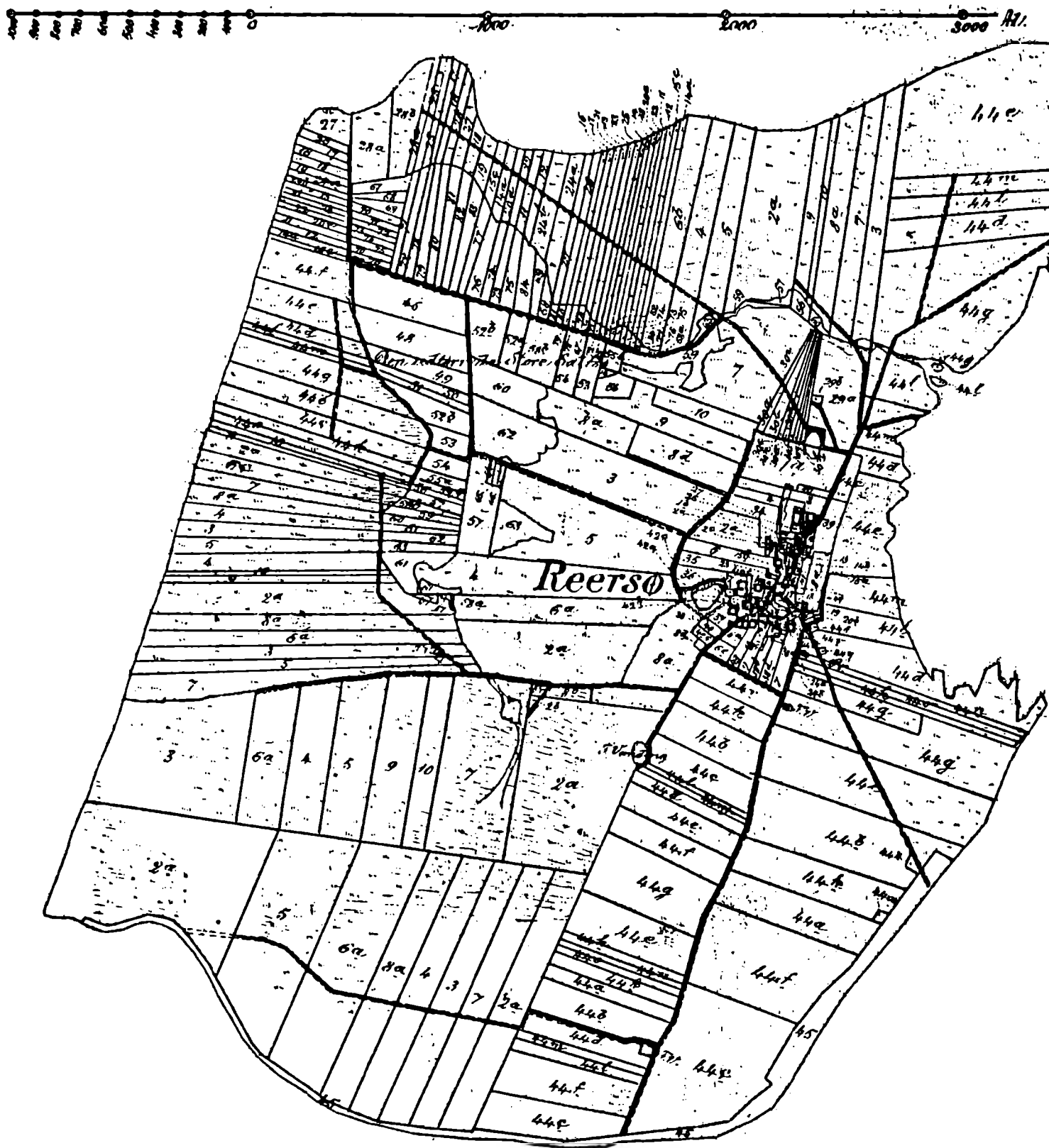
Danske Slotte og Herregårde. Ny samling. Sjælland og Møn. S. 548 - 554.

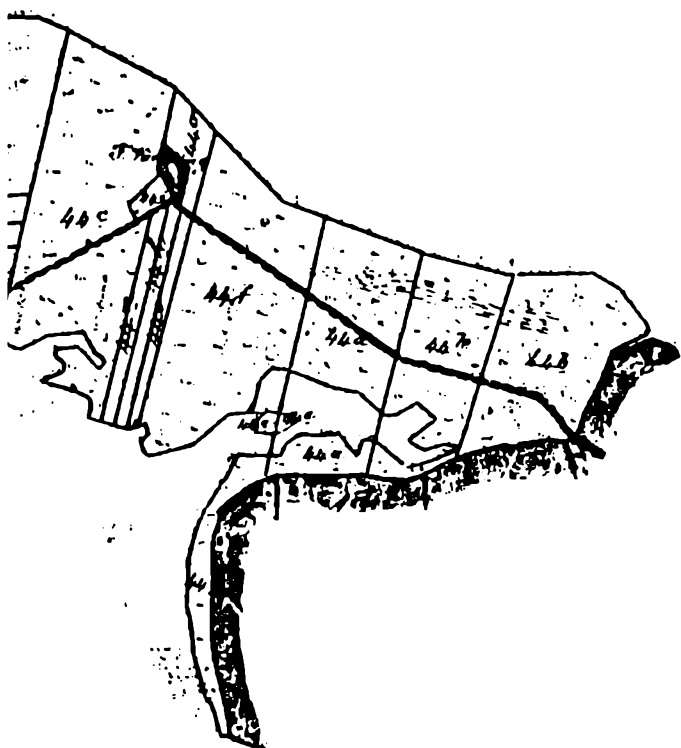
Reersø, Kirke Helsinges sogn

Reersø hører til Kirke Helsinges sogn, hvor landsbyen Kirke Helsinges udskiftedes i 1792, Dalby i 1784 og Vinde

Helsinges i 1799, mens Reersø aldrig har fået gennemført en samlet udskiftnings.

Reersø hørte sammen med området på Sjælland til kronens gods indtil 1660'erne, da kong Frederik den Tredje

overdrog noget jord til rentemester Henrik Müller, som afbetaling for et lån under Svenskekrigene. Senere kom Reersø under Helsingegården, hvis ejer Michael Rasmussen den 23. juni 1801 solgte Reersø til øens 16 gårdmænd.

Netop fordi øen blev selveje før udskiftningen kunne man ikke enes om at fordele jorden. Allerede i 1802 var man blevet enige om at beholde den gamle struktur. I 1822 og igen i 1862 fandt der få udskiftninger sted, og i 1954 iværksattes en jordfordeling, der dog ikke blev til ret meget.

En almindelig gård på Reersø, som f. eks. matr. nr. 12 a, der har et tiliggende på 22 tdr. land, har efter jordfordelingen i 1954 stadig 5 parceller. Gårde, som ikke var med i denne sidste jordfordeling, kan stadig have jorden delt i mere end 15 parceller.

Ved kirken står en mindesten for overtagelsen af øen i 1801. Rundt om mindestenen er 16 mindre sten, en for hver gårdmand. Men den ene sten står for sig selv, det er til erindring om den gårdmand, som ikke ville være med til at låne til købet, men som gav efter til sidst.

Reersø er det eneste sted, hvor man endnu har mulighed for at opleve gårdene med den gamle beliggenhed i landsbyen.

Og skulle man have mulighed for at besøge Reersø, så skal man aflægge et besøg i Andræjses Hus, det lille museum, indrettet i et gammelt daglejerhus. Her får man indtryk af boligen på landboreformernes tid. Besøg aftales med fru Ellen Keinicke, tlf. 03 55 90 56.

Litteratur:
Hans Andersen og Gustav Hermansen: Fører over Reersø.

Teestrup sogn

Ejendomsforholdene til landsbyerne kunne før landboreformernes tid være meget uoverskueligt.

I enkelte landsbyer var der kun en lodsejer, d.v.s. at hele landsbyen tilhørte en ejer - oftest en herregård, andre landsbyer som Teestrup havde adskillige ejere. I Matriklen fra 1662 ses følgende ejendomsfordeling i Teestrup:

Ringsted Kloster	12 gårde.
Roskilde Domkapitels provsti	5 gårde.
Tybjerggård	2 gårde.
Odense Gymnasium	1 gård.
Lystrup	1 gård.
Borreby	1 gård.
Christoffer Urne	1 gård.
Hans Mandixen	1 gård.

Foruden disse 24 gårde i Teestrup var der også Annexgården, en gård, der tilhørte præsteembedet i Aversø.

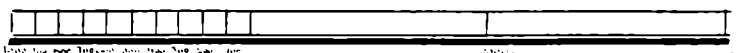
Omkring 1670 begyndte herregården Assendrup at opkøbe Teestrups gårde, og i 1690 blev den eneste lodsejer. Assendrup var i 1681 blevet opkøbt af Adam L. Knuth, Gisselfeld, der derefter står som ejer af landsbyen.

Udskiftningen i Teestrup foregik i 1793. Teestrup havde haft jordfællesskab med Aversø, Førslev og Levetofte. Da det var ophævet, kunne udskiftningen gennemføres. Den tidligere annexgård i Teestrup by fik sognepræsten vederlag for ved noget jord i Aversø bymark, og Annexgårdens jorder i Teestrup erhvervedes af Gisselfeld, der dermed havde 22 gårdlodder, da der ikke fandtes bygninger til Annexgården. Byens tyrejord blev ligeledes udskiftet af fællesskabet.

I 1795 fik Gisselfeld bevilling til at sammenlægge Annexgårdens jordlod med en af byens andre gårde, og herved opstod avlsgården Henriettelund, der bortarvefæstedes til godsforvalter Nergård.

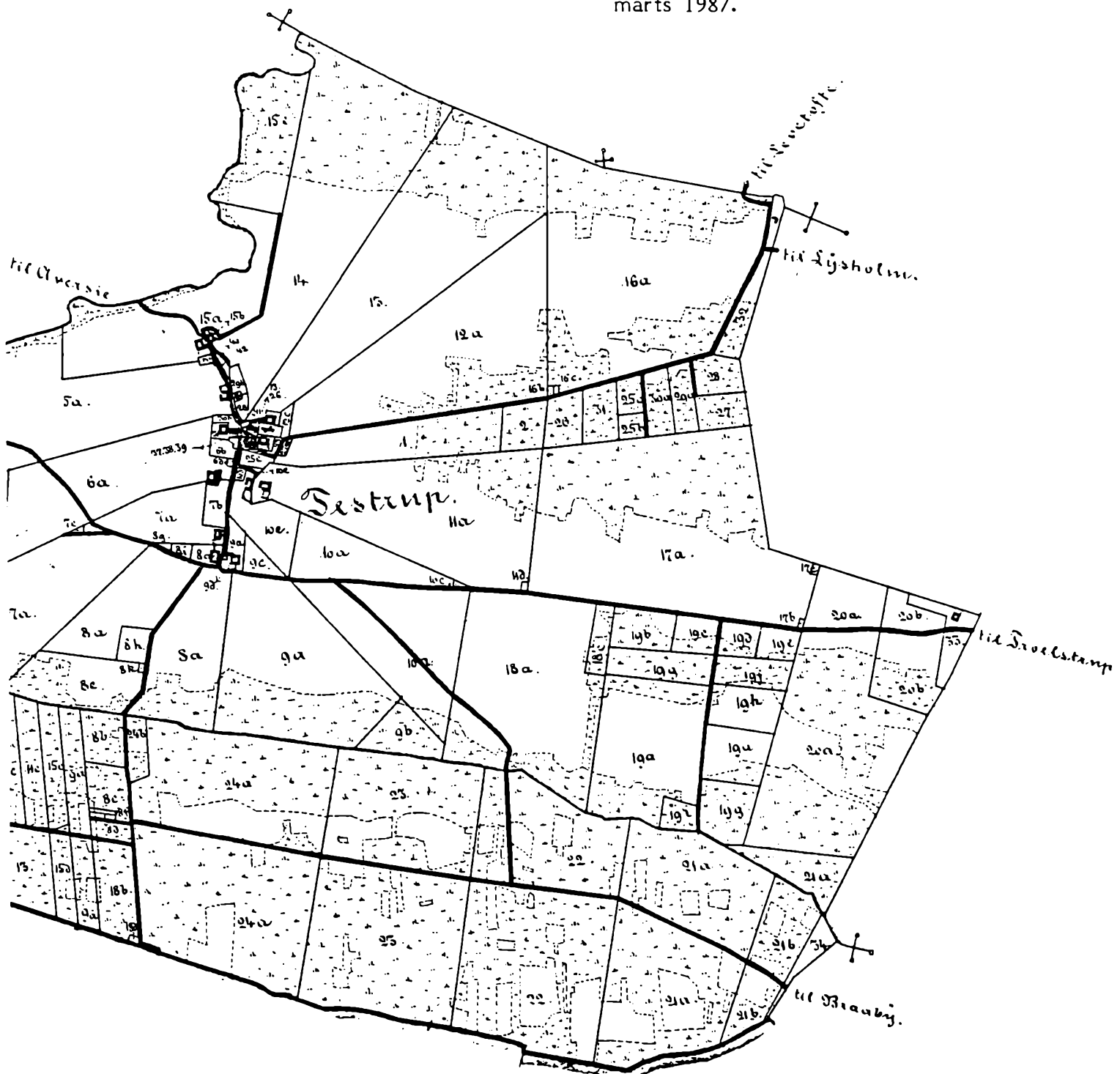
Målestok $\frac{1}{20000}$

Præsten i Aversi sammenlagde præstegården i Aversi med vederlaget for Annexgården i Aversi bymark.

Litteratur:

Bo Johansen - Videbækgård, matr. nr. 19 a, Teestrup by og sogn. Gårdhistorisk undersøgelse. Slægtsgårdsarkivet marts 1987.

Tveje Merløse sogn

Navnet Langerød betyder en lang rydning, det var et langt stykke jord, vestligst i Merløse sogn, formentlig af forholdsvis ny dato, nævnt første gang 1205. Landsbyen bestod af 4 gårde, der hørte under kronen indtil 1661. I 1770-årene ejede Erikholm gods de to tvillingegårde, disse to gårde var dog blevet lagt sammen til en. De andre 2, som også var tvillingegårde, var ejet af Løvenborg. I 1783 blev disse to lodsejere enige om at udskifte Langerød by.

Før udskiftningen var Langerøds jord opdelt i 3 vange, og hver vang var inddelt i en række jordstykker - i gennemsnit 13 m x 84 m. I alt var der 243 jordstykker i Langerøds marker.

Den 13. september 1783 var landinspektør C.N. Holm færdig med opmålingen. Ved sammentællingen af Erikholms bon-

des små stykker blev det til 75 tdr. land og 5 skæpper agerjord samt 26 tdr. land eng og mose. Løvenborgs bønder havde tilsammen 70 tdr. land agerjord og 25 tdr. land eng og mose. Alle disse små jordstykker skulle vurderes efter værdi og omregnes til tdr. hartkorn.

Den 7. oktober 1783 samledes vurderingsmændene med landinspektør C. Ehlers for at takserer jorden. Erikholms bonde fik den sydlige del og Løvenborgs bønder den nordlige halvdel.

Løvenborgs bønder fik ikke udskilt deres jord hver for sig. Godset indførte derimod det moderne koppelbrug, hvor de hver fik 7 marker og et vænge i byen på 2 tdr. land ved gården. Af godsejeren fik de udleveret kløverfrø. Halvdelen af jorden skulle altid ligge med kløver og brakjord, resten med korn. Alle disse marker skulle indhegnes med grøfter, levende hegn eller gærde, for at kørerne kunne skiftes til at græsse i dem. Det var et kæmpearbejde for de to bønder, men de fik gjort det!

De fik endog Det kongelige Landhusholdningsselskabs præmie for henholdsvis at have plantet 196 pile, sat 57 favne stengærde og plantet 221 pile og sat 125 favne stengærde. I fællesskab havde de gravet 509 favne grøfter til vandets afledning.

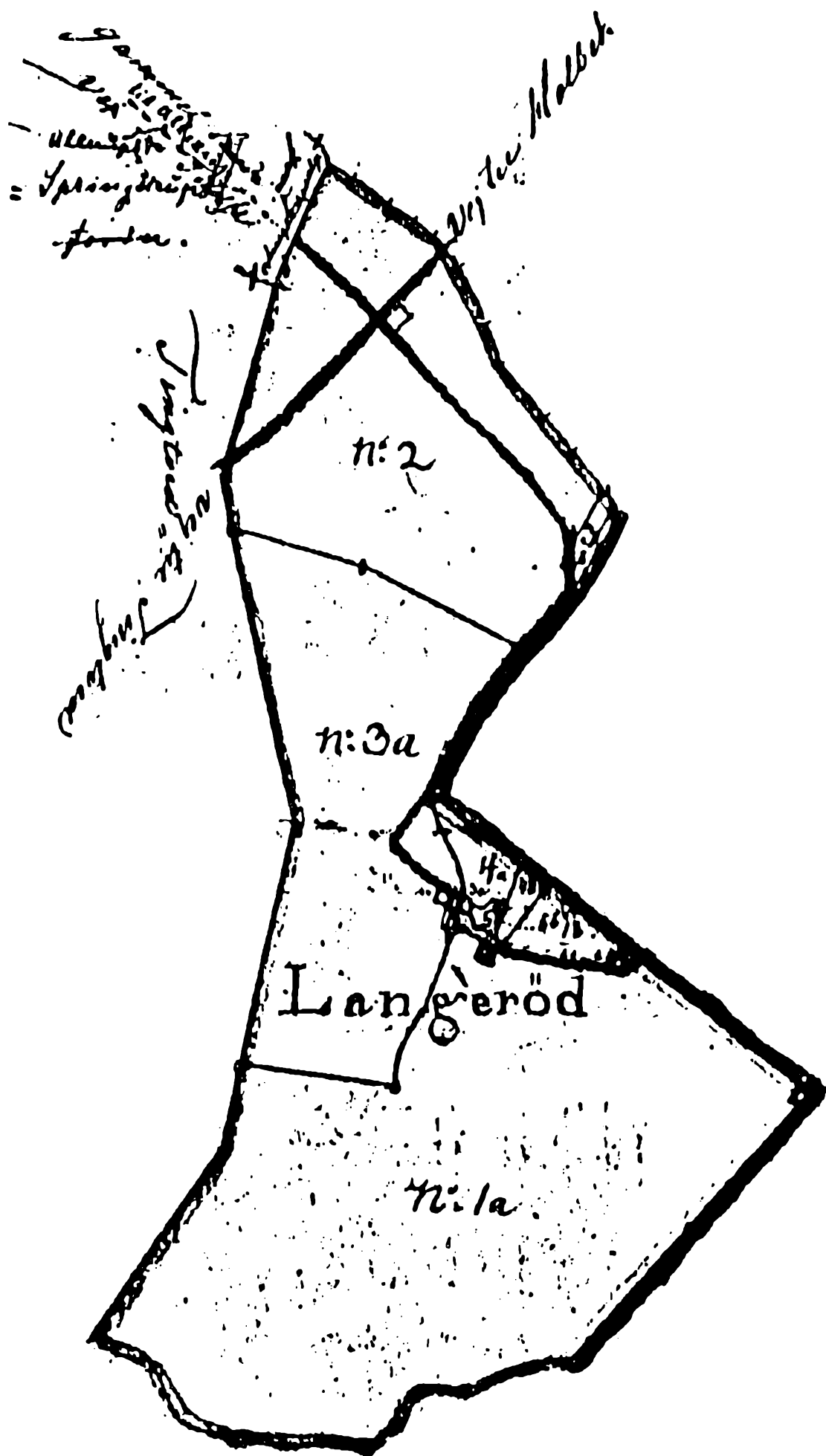
I 1789 fik disse to bønder under Løvenborg endelig delt deres marker, og den ene gård blev flyttet nordligst i marken ved nuværende Stenhusvej. Baron Løvenskiold til Løvenborg ansøgte Rentekammeret om bygningshjælp, og der blev tilstået ham 100 rd. til udflytningen af gården.

Langerøds udskiftning var gennemført, men der gik næsten 100 år før gårdene var købt til ejendom for gårdmændene.

Kilde: Klarskov Nielsen, Blommehaven 21, 4390 Vipperød.

1769 oprettedes Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, der bl.a. havde til formål gennem opmuntring og oplysning at forbedre landbrugets redskaber og driftsmetoder.

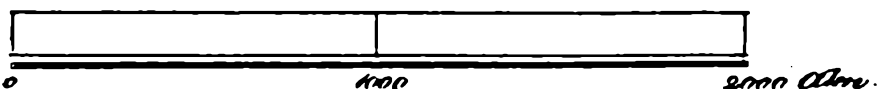
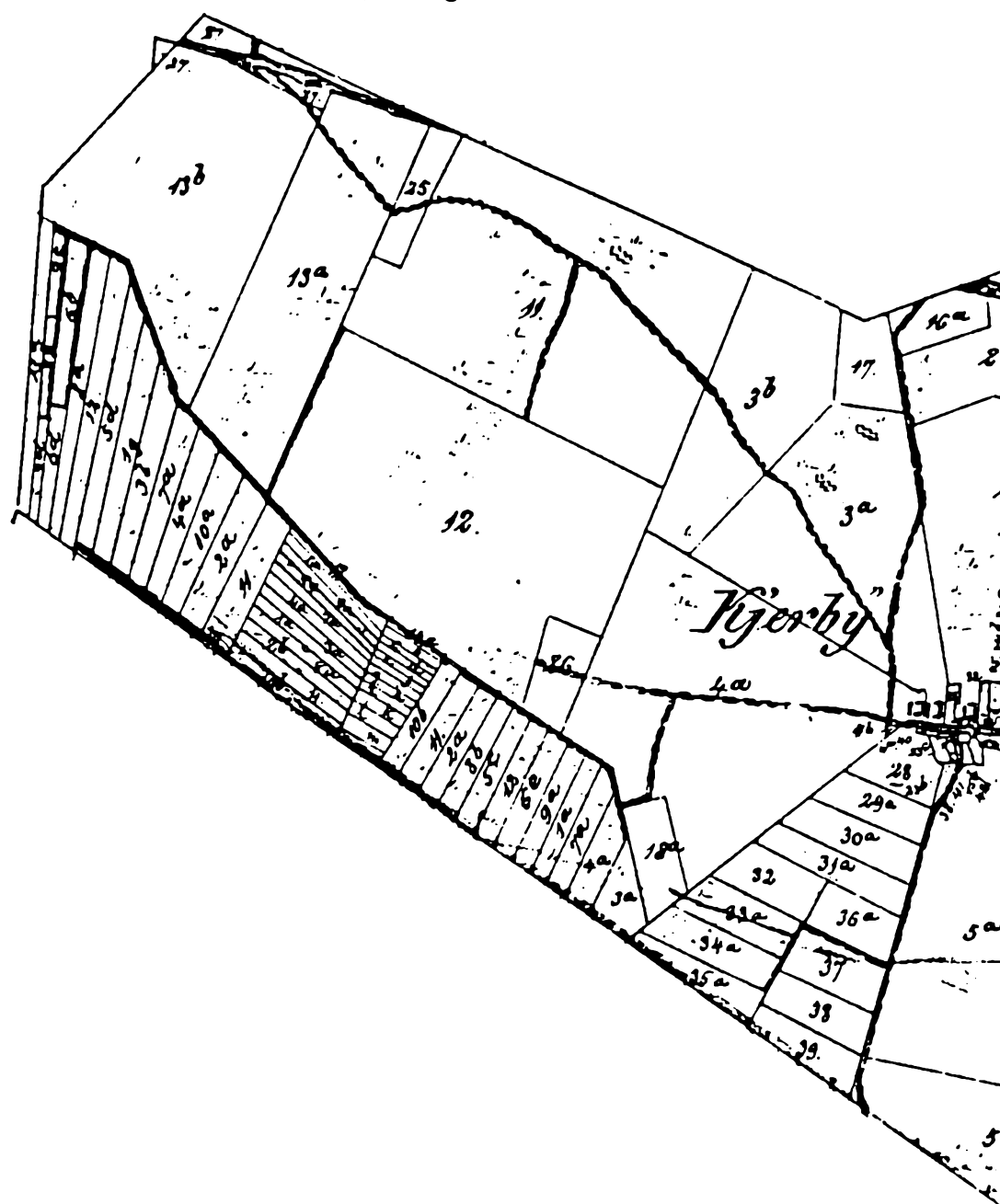

Kærby, Rørby sogn

Af Palle Bruun Olsen.

Landsbyen Kærby i Rørby sogn er beliggende i Nordvestsjælland, ca. 6 km sydøst for Kalundborg. Indtil udskiftningen i 1788 bestod landsbyen af 15 hele gårde. Dette antal blev ved udskiftningen reduceret til 13.

Af disse 13 gårde blev de 9 stjerneudskiftet. Disse gårde blev liggende inde i selve byen på deres oprindelige pladser. De resterende 4 gårde blev blokudskiftet og bygningerne blev udflyttet - det drejer sig om gårdene matr. nr. 10 mod nordøst og matr. nr. 11, 12 og 13 mod vest.

Gårdene matr. nr. 5 og 6 blev udflyttet til deres nuværende pladser efter en brand i 1832, der ødelagde begge gårde.

Gården matr. nr. 1 blev som den sidste gård i Kærby udflyttet i 1858. Gårdens

bygninger har sikkert været faldefærdige og pladsen i byen efterhånden trang, så gårdens ejer har valgt at udflytte gården i stedet for at ombygge den gamle.

Ved udskiftningen i 1788 blev Rørby præstegårds lod i Kærby, der oprindeligt havde været gårdsjord, udstykket til marklodder for husmændene i byen.

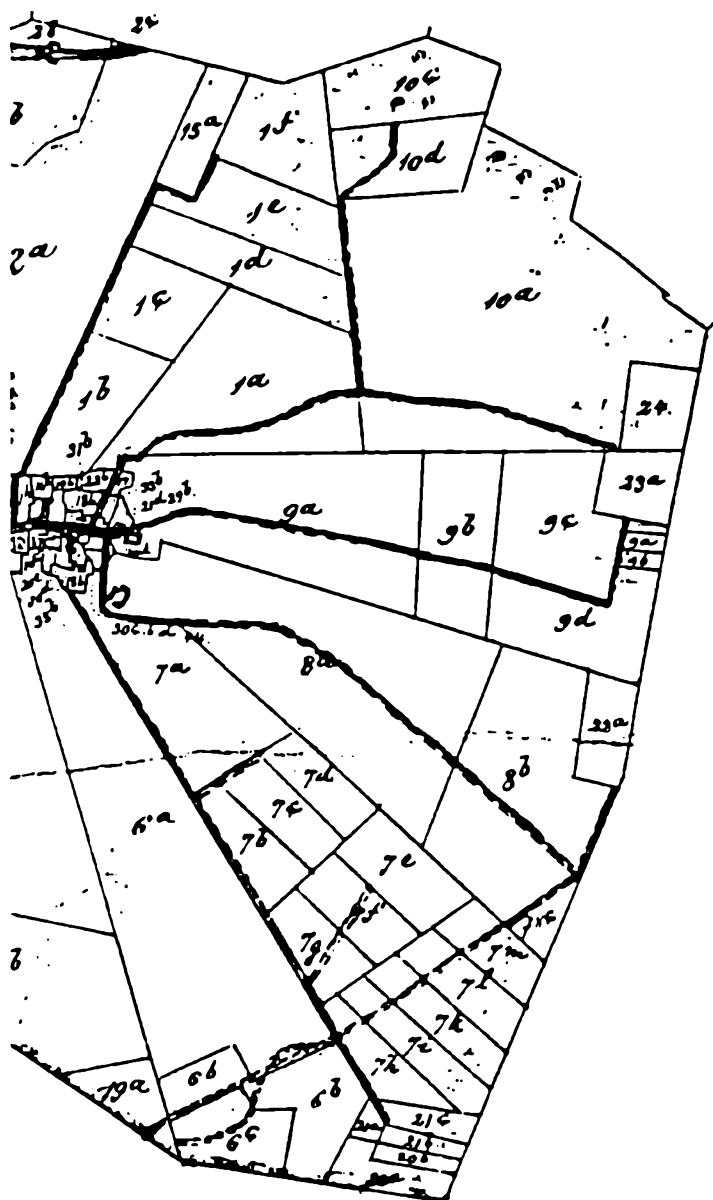
Endvidere blev gården matr. nr. 1 stærkt udparcelleret i løbet af 1824. Den samme skæbne var overgået gården matr. nr. 7 omkring 1820. De fleste af de nye parceller blev hurtigt bebygget med husmandssteder.

I løbet af 1800-tallets sidste halvdel skilt arvelodder fra mange af de øvrige gårde i landsbyen. Eksempelvis blev gården matr. nr. 13 i 1855 delt over i to lige store parceller, da fæsteren Hans Jørgen Andersen afstod gården til svigersønnen Lars Jørgensen (matr. nr. 13 a) og sønnen Anders Hansen (matr. nr. 13 b).

Landsbyens matrikulære udseende i dag er altså resultatet af udskiftningen i 1788 og en løbende udstykning fortrinsvis i 1800-tallet.

På udskiftningens tid ejede Lerchenborg størstedelen af alle gårde på Kallundborg-egnen - beboerne af gårdene var kun fæstere. Det var ikke altid lige let for Lerchenborg at overtale en fæstebonde til at flytte sin gård ud fra byfællesskabet. For at hjælpe til med udflytningen ser det ud til, at Lerchenborg lod et teglbrænderi opføre i Asnæs-skoven omkring 1786. Beliggenheden var velvalgt - der var masser af ler på marken, der stødte op til skoven, og træ til brænding af stenene var i sagens natur intet problem.

Af en brandtaksation fra 1816 for Kærby kan man se, at stuehusene til de udflyttede gårde var opført af bindingsværk og brændte sten.

Gierslev sogn

I Gierslev sogn er der 4 ejerlaug. I sognets hovedby - Gierslev afsluttedes udskiftningen i 1792, mens udskiftningen i Løve gennemførtes af flere omgange for at afsluttes totalt i 1791. Knudstrup blev færdigudskiftet i 1783 og Toelstang i 1794.

Gierslev ejerlaug tilhørte Sæbygård, mens Løvegård ejede resten af sognet.

I 1767 købte løjtnant Niels Oschatz Løvegård, og han foretog den første udskiftning, for at få udstykket hovedgårdsjorden fra landsbyens jorder. Det fortælles, at Oschatz "jævnede" alle Løve bys gårde, gjorde dem lige store i hartkorn, og i det hele taget foretog omlægninger af tilliggendet til både by og hovedgård. I 1769 fik han hovedgårdsmarken udskiftet af fællesskabet med bøndernes jorder.

Ordet "jævnede" betyder kun, at landsbyens 25 bøndergårde fik udlignet deres arealer.

I 1722 blev Løvegård solgt ved auktion. Hovedgården med gadehuse, men uden bøndergodset, blev købt af Hans Jensen Berregaard.

Hans Jensen havde været fæstebonde i Gentofte, og var en af de første bønder, der fik udflyttet sin gård. Han tog navn efter gården - Berregaard, og i 1772 solgte han sin fødegård og købte Løvegård, som han dog kun beholdt indtil 1778.

I Gierslev var det anderledes, her skulle bønderne gøre hoveri på Sæbygård, og det betød, at de havde lang vej frem og tilbage.

I 1773 fik Gierslev sogn ny præst, det var juristen og teologen Jochum Phister.

Sognepræsten fulgte med, når der kom nye love. Det må have glædet ham, da forordningen kom om, at ingen herremand kunne kræve hoveri af en bonde, når denne boede mere end en mil fra herregården.

Der fortælles, at en dag mødte han nogle af Gierslevs bønder på vej mod Sæby, og han spurgte dem, hvor de skulle hen, og da de svarede, at de var tilsagt til hoveri af ridefogeden, sagde Phister, at de havde lov til at gå hjem, og dersom ridefogeden ville dem noget, kunne han henvende sig til præsten. På den måde blev hoveriet afskaffet i Gierslev by.

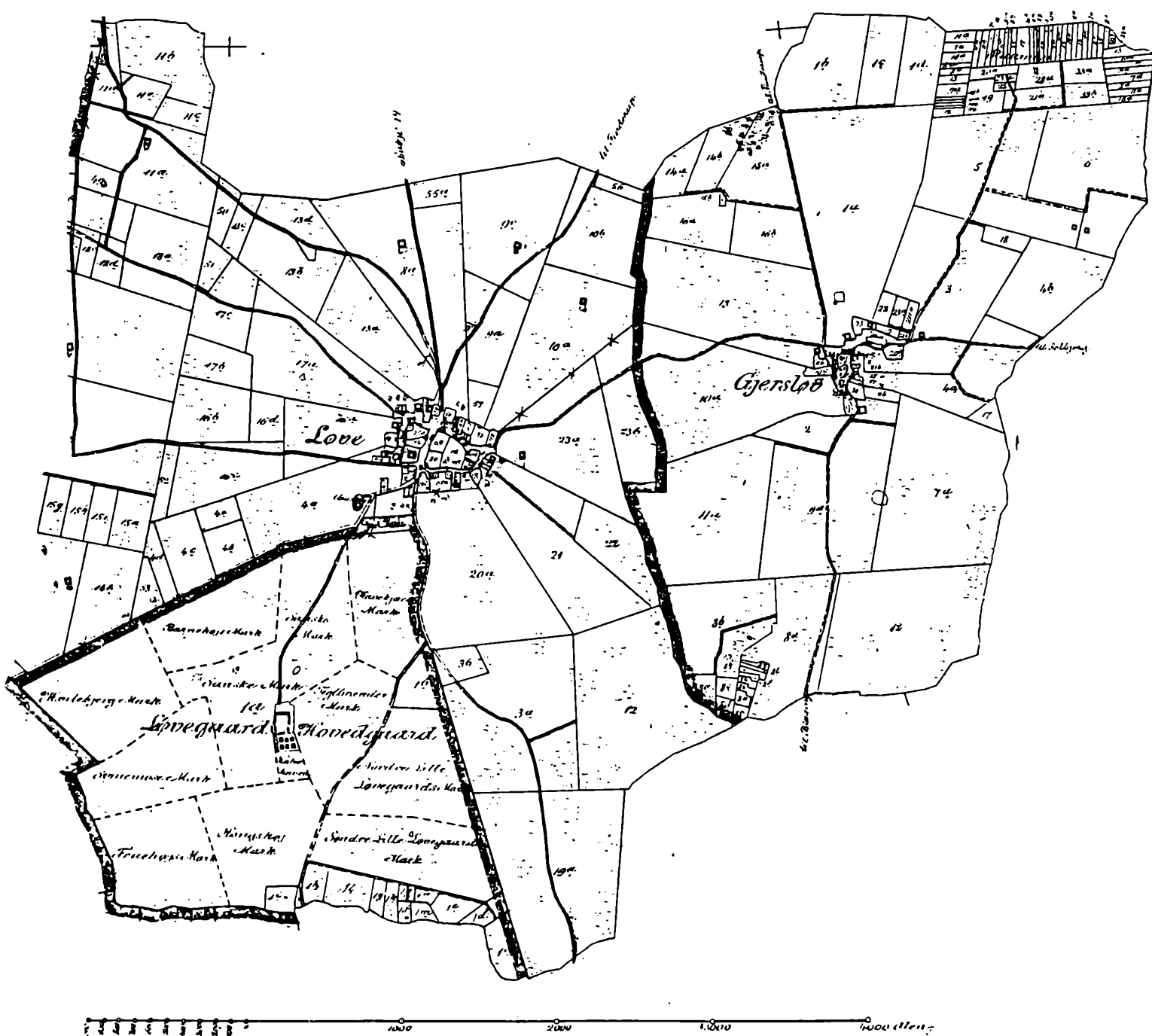
Løvegård før branden 1912.

I 1782 krævede bonden Lars Larsen selvdrift, altså udskiftning af sin jord. Præsten støttede Lars Larsen, mens nogle af de andre bønder var imod, og godsejerne lagde hindringer i vejen.
Men den 4. november 1783 var udskiftningen afsluttet. Den hurtige gennem-

førelse skyldtes sognepræstens indsats, da han var i stand til at forsvare de fremskridtsvenlige bønders ønsker.

Litteratur:

P.C. Nedergaard - Løve Herreds Historie. 1943. S. 49-55.

Østrup, Undløse sogn

I Undløse sogn er der foruden herregården Kongsdal 5 ejerlaug, det er kirkebyen Undløse - udskiftet i 1798, Østrup - udskiftet 1772/1819, Tømmerup - udskiftet 1796, Ulkestrup - udskiftet 1789 og Ulvig - udskiftet 1791.

Østrup tilhørte herregården Løvenborg, hvis godsejer Severin Løvenskjold var en ivrig reformtilhænger. Derfor blev landsbyen udskiftet allerede i 1772. Resultatet var ikke så heldigt, da jordfordelingen ikke var konsekvent gennemført. Ved udskiftningen af Østrup, havde man lagt mere vægt på indførelsen af kobbelbrug end på en hensigtsmæssig fordeling af jorden.

I 1819 blev der gennemført en ny udskiftning af Østrup, hvorved det nuværende mønster fremkom.

Udskiftningsmønsteret er en særegen blanding af blok- og stjerneudskiftning. Netop fordi landsbyen lå midt i landsbyens marker, kunne man tage hen-

syn til 8 gårdes ønske om at forblive i landsby, og kun 5 måtte flytte ud.

Rundt om i sognet ligger skovparceller, som på det gamle kort er benævnt Fredskov. Noget skov var tillagt gårdene, mens et stort skovområde har selvstændigt matrikelnummer.

Fredskoven blev til ved Skovforordningen af 1805, der var en af de sidste love i reformerne af landbruget. Fra da af skulle mark og skov være adskilt. Tidligere havde der været flydende overgange mellem skov og mark. Man dyrkede måske lysninger i skoven, og der stod træer midt i marken. Nu blev skoven afgrænset af et stengærde. Det skete ved, at man afsatte skovens udstrækning, og derefter ryddede den nye mark for træer og sten.

I skoven tilplantedes lysningerne, så man fik en mere ensartet skov. Herved opnåede man to ting, både en bedre skov og et bedre landbrug.

For at forbedre skoven forbød man også den gamle skik med at lukke grise og kvæg ud i skoven om sommeren.

Svinene gik på olden, de rodede i skovbunden og fandt bog og agern, men samtidig ødelagde de en mængde små træer.

Kvæget græssede i skoven - i lysningen var der græs, men også løvtræernes blade var et godt supplement til kosten.

Denne omlægning af skovens drift, hvor skovene blev fredede for husdyrene, fik meget stor betydning for en landsby som Østrup, der pludselig skulle finde andre græsgange.

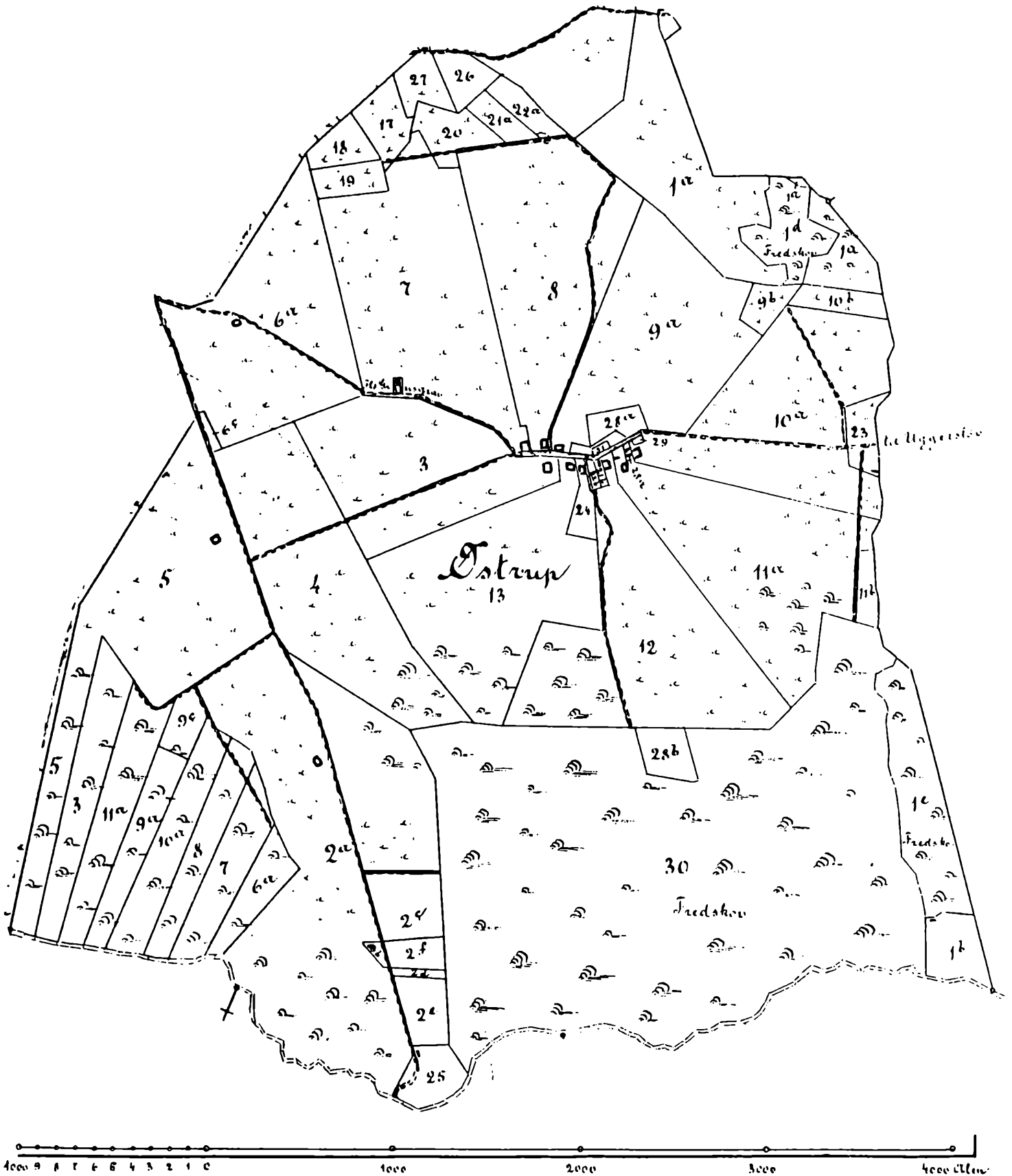
Litteratur:

Peter Korsgård: Mellem trevangsbrug og udskiftet enkeltlod. Fra Holbæk Amt 1987. S. 25 - 50.

Danske Slotte og Herregårde. 1964. Bind 3. S. 47 - 66.

Oldensvin. Vignet i "Fra vildornen til baconsvinet", 1938.

Ubberup, Tømmerup sogn

Af: Palle Bruun Olsen.

Landsbyen Ubberup er beliggende i Nordvestsjælland ca. 5 km øst for Kalundborg. Hovedvejen fra Kalundborg til København gennemskærer landsbyens sydlige del.

Ubberup er antagelig udskiftet på samme tidspunkt som nabolandsbyen mod syd - Kærby, nemlig 1788. (se side 28).

Ved udskiftningen kom Ubberup til at bestå af 14 hele gårde. Landsbyens jorder blev såvel stjerne- som blokudskiftet. Gårdene matr. nr. 1-5 og 7-8 blev stjerneudskiftet, mens gårdene matr. nr. 6 og 9-14 blev blokudskiftet. De stjerneudskiftede gårde blev liggende inde i byen på deres oprindelige pladser, mens de blokudskiftede gårde blev udflyttet til de respektive jorder.

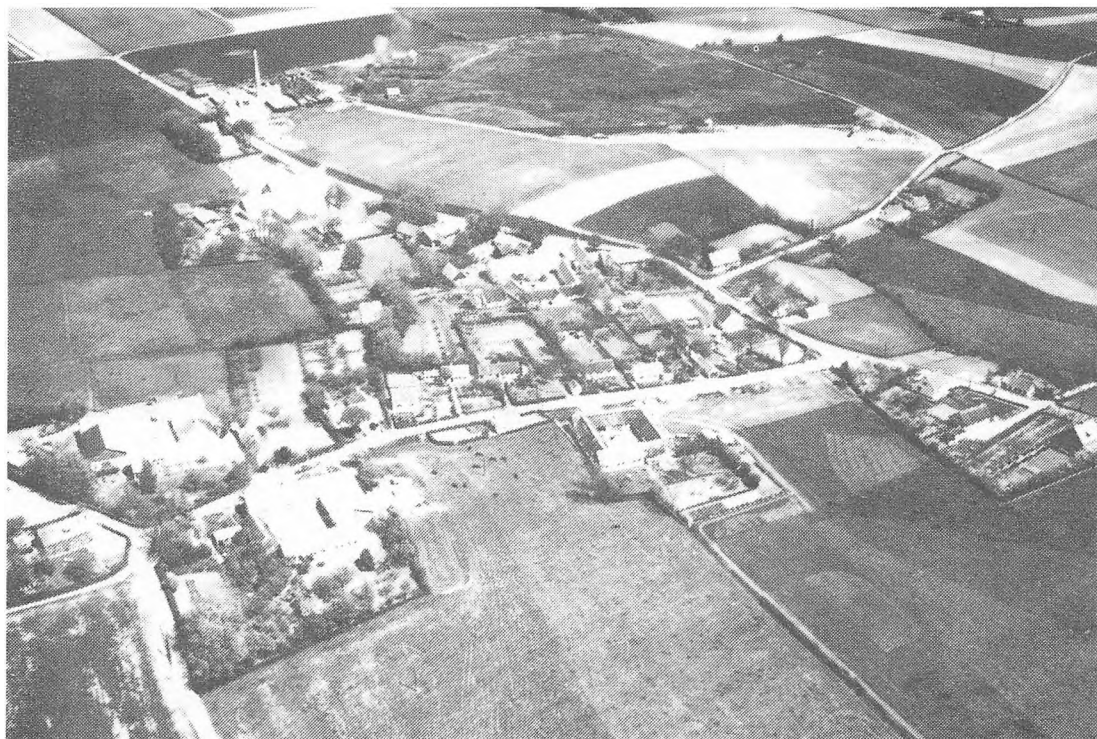
At Ubberup blev såvel stjerne- som blokudskiftet er ganske naturligt, da byens jorder er ca. 3,5 gange så lange som de er brede. Samtidig ligger bykernen i Ubberup forskudt mod syd i forhold til centrum i landsbyen. Det

var altså i høj grad landsbyens form og udstrækning samt bykernens placering, der var bestemmende for udskiftningens resultat.

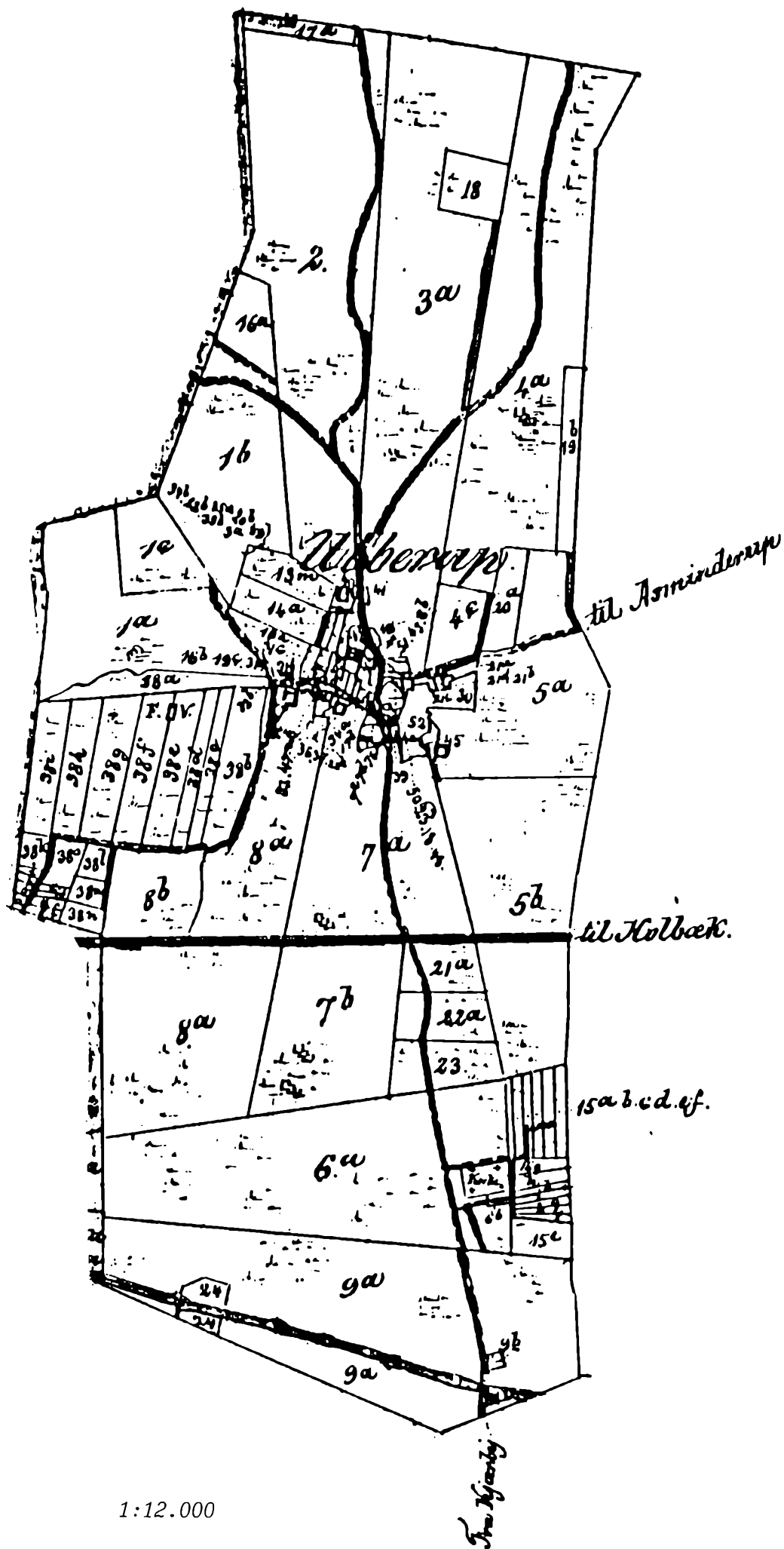
Omkring 1815 blev gården matr. nr. 6 nedlagt og jorden blev sammenlagt med matr. nr. 9 til en proprietærgård ved navnet "Ubberupgården".

I løbet af 1800-tallet er der sket en udparcellering af en del af gårdene. Eksempelvis er gården matr. nr. 5 blev i 1845 delt i 2 lige store lodder, da fæsternes ældste søn skulle stifte bo. Med hensyn til gården matr. nr. 1 blev 1/3 af jorden i 1845 skilt fra til fæsterens svigersøn (arveparten til døtre var kun halvt så stor som til sønner - heraf kommer udtrykket "broderparten" om størstedelen).

Udskiftningen og udflytningen af gårde i Ubberup betød også, at der kom flere huse i selve byen. Da 7 af gårdene i byen blev udflyttet blev der naturligvis ledige pladser til husbyggeri i byen.

*Ubberup
fotograferet
1957.
Flyfoto
ved
Sylvester
Jensen,
Hillerød.*

Ormslev, Vemmelev sogn

Før udskiftningen skete der en meget betydelig ændring i Vemmelev sogn, da hovedvejen over Sjælland blev anlagt i årene fra 1760 til 1790.

På et nutidigt kort over egnen kan vi se, at hovedvejen slår et knæk nord om Ormslev. Da vejen skulle anlægges var der to forslag, det vi kender og et andet, der ville lægge hovedvejen i en lige linie og derved føre den gennem Ormslev.

Vejen fik betydning for udskiftningen, da den kom til at danne skel mellem Tårnholms hovedgårdsmark og landsbyens mark.

Størstedelen af Vemmelev sogn hørte indtil 1774 under Antvorskov Rytterdistrikts gods, der ejedes af kronen.

Derefter hørte sognet til den nyoprettede herregård Tårnborg, som senere har fået navnet Tårnholm. (Tårnborg i Korsør hed tidligere Dyrehovedgård, og de to godser skal man ikke forveksle).

Den nye herregård bestod af arealer, der havde ligget hen som græsmark, for at give hø og græsning til rytteriets heste. Godset blev i 1774 købt af godsejer Chr. Eggers, Dyrehovedgård. I 1796 solgte sønnen Niels Eggers Tårnholm og størsteparten af dets tilhørende bøndergods til kammerråd Giering. I 1799 skrev den nye ejer til Gregers Begtrup, at ejendommen, da han købte den i 1796 var "aldeles ubebygget og jordene ikke i marker inddelt, men allenesten udvendig med grøfter afsondret fra fællesskabet med de påstødende bønderbyer".

Det var ikke fordi, Eggers var imod fornyelse i landbruget, men indretningen af af herregårdens marker og udskiftningen af flere sogn var en meget omfattende opgave.

Udskiftningen af landsbyen Vemmelev blev afsluttet i 1794, mens Ormslev og Forlev blev færdige i 1796.

Dette passer med oplysningerne om adskillelsen fra herregårdsjorden.

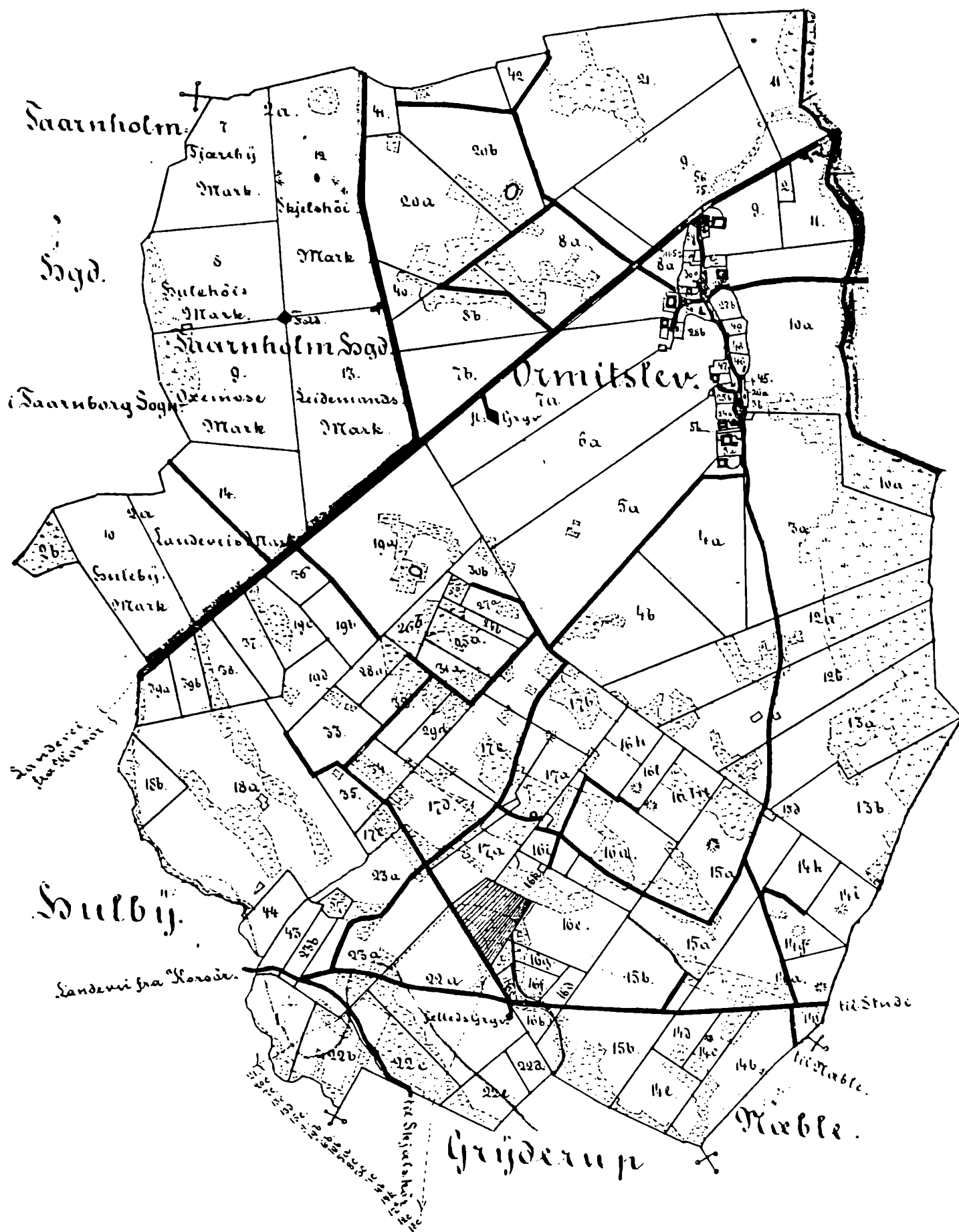
Udskiftningen af Ormslev kan umiddelbart forekomme ret uoverskuelig, men på grund af landsbyens placering og de mange gårde, har man valgt de mange blokudskiftninger.

Ejendommen matr. nr. 11 (Slagelse Landevej 110) var landevejskro - Ormslev Kro. Den første kro lå hos smeden i Vemmelev, men i 1786 fik godsejeren bevilling til at opføre en kro ved den nye landevej, når der ikke blev holdt kro for sognets beboere. I 1814 blev kroen selveje, og da jernbanen efter 1856 havde overtaget meget af transporten over Sjælland mistede kroen sin betydning, og den ophørte i 1897.

Litteratur:

Vemmelev og Hemmeshøj Sogne ved Sv. Aage Henriksen. 1984.

Fritz Jacobsen. Bidrag til Vemmelev-Hemmeshøj sognes historie. 1954.

Rørvig by, Rørvig sogn

Udflytningen fra Rørvig by var atypisk. Den skete sent - i 1854 - et halvt århundrede senere end i det øvrige Odsherred. I sognets anden by - Nakke fandt udskiftningen sted i 1798.

Årsagerne var flere. Først og fremmest uvilje mod at forlade det trygge fællesskab i byen. Der var ingen større tilskyndelse til at flytte ud i ensomheden med familien, hvor børnene ville få en lang skolevej gennem et øde landskab.

Landskabet var øde, ikke kun ubeboet som andre steder, men præget af sandflugt og sparsom bevoksning. Sandflugten var endnu omkring 1800 - 1850'erne en trussel mod markerne, som kunne fylde til og afgrøderne ødelægges. Et par århundreder tidligere var en af vange- ne blevet totalt ødelagt og gjort uanvendelig som følge af tilsanding. Selve landsbyen Rørvig havde man måttet flytte væk fra kirken, som lå i dette område. Denne erfaring sad sikkert stadig i bøndernes bevidsthed.

Udflytningen i 1854 er beskrevet af en samtidig - møllerens datter Marie Thomsen, født i 1845. Hun har skrevet: "Min barndom i Rørvig i midten af forrige århundrede". Udgivet i 1983.

Marie Thomsen fortæller bl.a.:

"Rørvig sogn var delt i 5 hovedmarker og overdrevet langs med stranden fra Dybesø og ind til Toldboden. Der var al kvæget fra tidlig om foråret og til de fik høstet, så det kunne komme op i markerne. Her vogtedes det af to hver dag, det gik efter tur; der var tørvegrave langs med skrænten, og der skulle de jo passe på, at kvæget ikke kom i og blev siddende, og så skulle de sørge for, at malkekøerne kom ind til byledet om aftenen, så de kunne blive malket der.

Hver vang var delt i en masse lodder i smalle strimler. Der var 22 gårdmænd,

og de havde vist en 7 - 8 sådanne strimler i hver vang. Der var jo forskel på jorden, og den skulle deles retfærdigt, så de skulle have en strimmel af hver slags. Det var et farligt arbejde i høsten og såtiden at køre omkring til alle de lodder. Når de var langt borte, kunne det ske i høstens tid, når det var ustadigt, at de kunne køre ud og få det vendt, og så blev det regn, så kunne de køre hjem igen. Fader fortalte, at de på den måde havde kørt 8 gange ud og ikke havde fået udrettet noget.

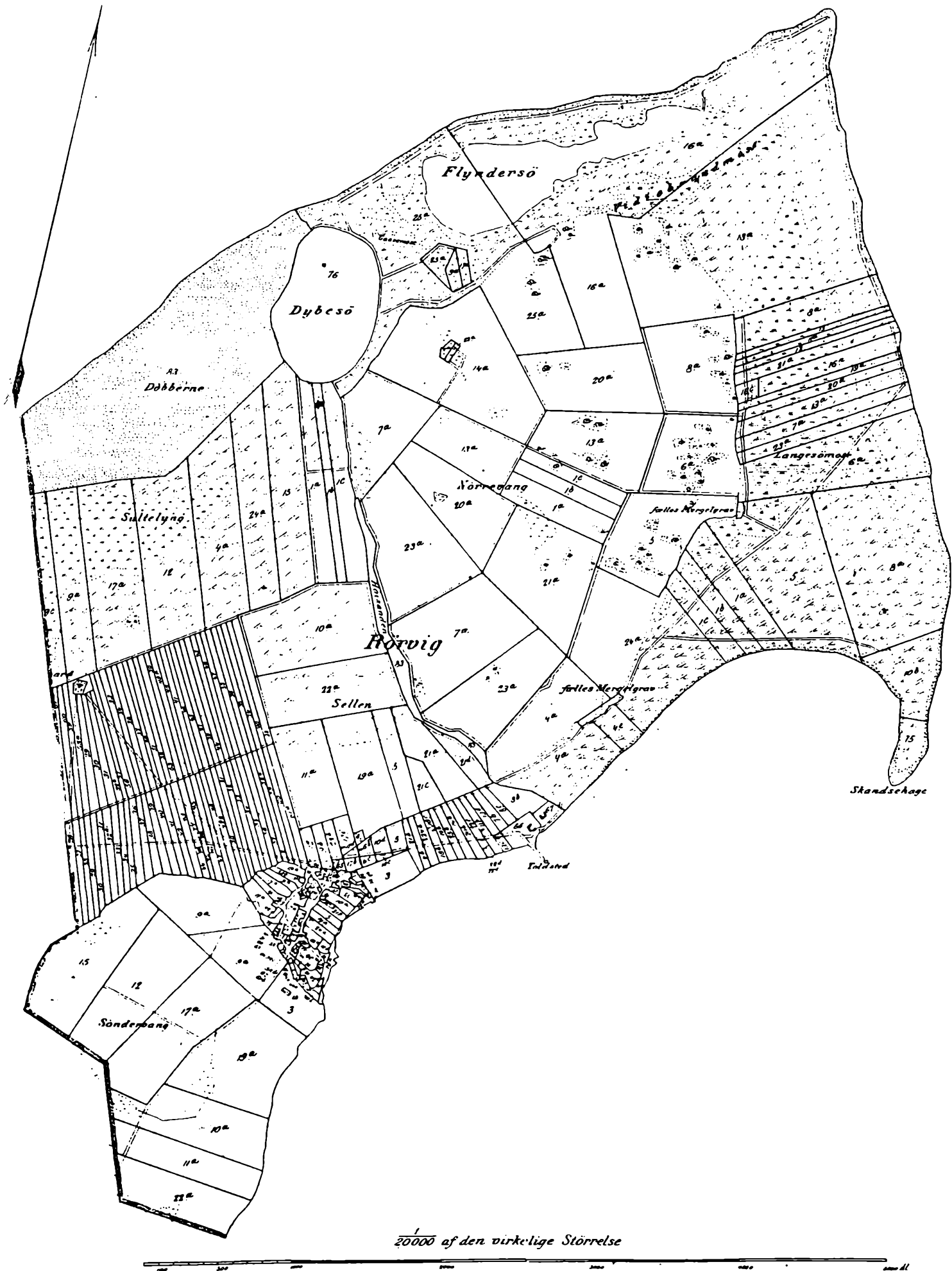
Det varede forresten ikke så længe efter, at fader var blevet gårdmand, førend jorden fik en anden deling, så hver fik sin mark samlet på tre steder, marklodden, lynglodden og tørvelodden. Baltasar Kristensen som sagfører og Reinholt Jensen som landmåler kom som udsendinge fra regeringen og opfordrede bønderne til at dele jorden, og dem, der fik de yderste lodder, skulle få en meget stor hjælp til at bygge for. Men det kneb.

Der var 22 bønder i byen, gårdene lå somme steder så tæt sammen, at man ikke kunne gå imellem dem, så et enkelt sted var de fælles om en enkelt længe. De kunne jo ikke godt tænke dem, hvordan det skulle lade sig gøre at flytte ud, så de måtte hænge svært i, for at få nogen til at gå ind på det.

Der var efterhånden 8, som bestemte sig til at tage imod tilbuddet. Nu blev der rigtigt nok travlt i Rørvig. I Nørrevang, hvor gårdene skulle flyttes ud, var der en del småskove, vist mest hassel og tjørn. Det brændsel ville dem, der ejede dem, gerne have gavn af, så det gjalt om, at få det hugget og få det væk, mens de ejede jorden. Da jorden var delt, blev der trukket lod om den".

Kilde:

Kurt Sørensen, Lokalhistorisk Arkiv for Nykøbing-Rørvig kommune.

Farendløse by, Farendløse sogn

Den første udskiftning, der fandt sted i landsbyen Farendløse gennemførtes i 1779, da Prøvegården blev dannet ved en særlig udskiftning. Tilbage i landsbyen var 11 gårde, de 8 tilhørte herregården Giesegård, 2 tilhørte herregården Eskildstrup og 1 var annexgården tilhørende præsteembedet i Nordrup.

Ejeren af Giesegård - Frederik Christian greve Schack (død 1790) var meget engageret i landboreformerne, og han blev støttet af inspektør Søren Klestrup.

Den første udskiftning på Giesegård gods fandt sted i 1773, men der skulle forløbe 34 år før godsets 25 landsbyer var udskiftet. Den væsentligste hindring for udskiftningen og udflytningens hurtige gennemførelse var omfanget af de store omkostninger, som fulgte med. Udskiftningen i 1773 af en gård kostede 200 rigsdaler, og da der hørte 200 gårde til Giesegård bøndergods, var det et spørgsmål om både tid og penge.

I 1801 var turen kommet til Farendløse by.

Inspektøren på Giesegård hed nu Sonnen, og den 3. december 1801 skrev han til justitsråd Arctander, København, der var Giesegårds administrator:

"Giesegårds bønder har jeg i disse dage haft samlet byvis, for at få deres bestemmelse angående hoveripenges erlæggelse med mere.

Samtlige gård- og husbeboere i de trende byer Nordrup, Klippede og Farendløse, som til næste sommer skal udskiftes, har jeg også haft sammenkaldt for at betyde dem de agtende forslag til byernes udskiftning, så og den plan, hvorefter husmændene kunne vente jord".

Der kom dog problemer med udskiftningen af Farendløse, for godsejer på Eskildstrup - kammerjunker v. Barner var ikke interesseret i at bekoste udskiftningen af sine 2 gårde i sognet.

Efter længere tids drøftelse nåede man dog til enighed, det var 12. oktober 1802. 5 gårde skulle flyttes ud, og de 5 gårdmænd trak lod om parcellerne.

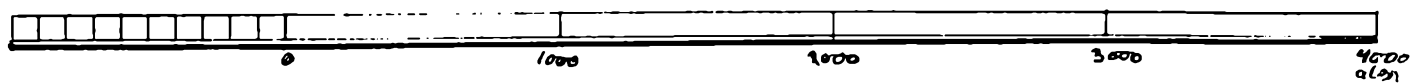
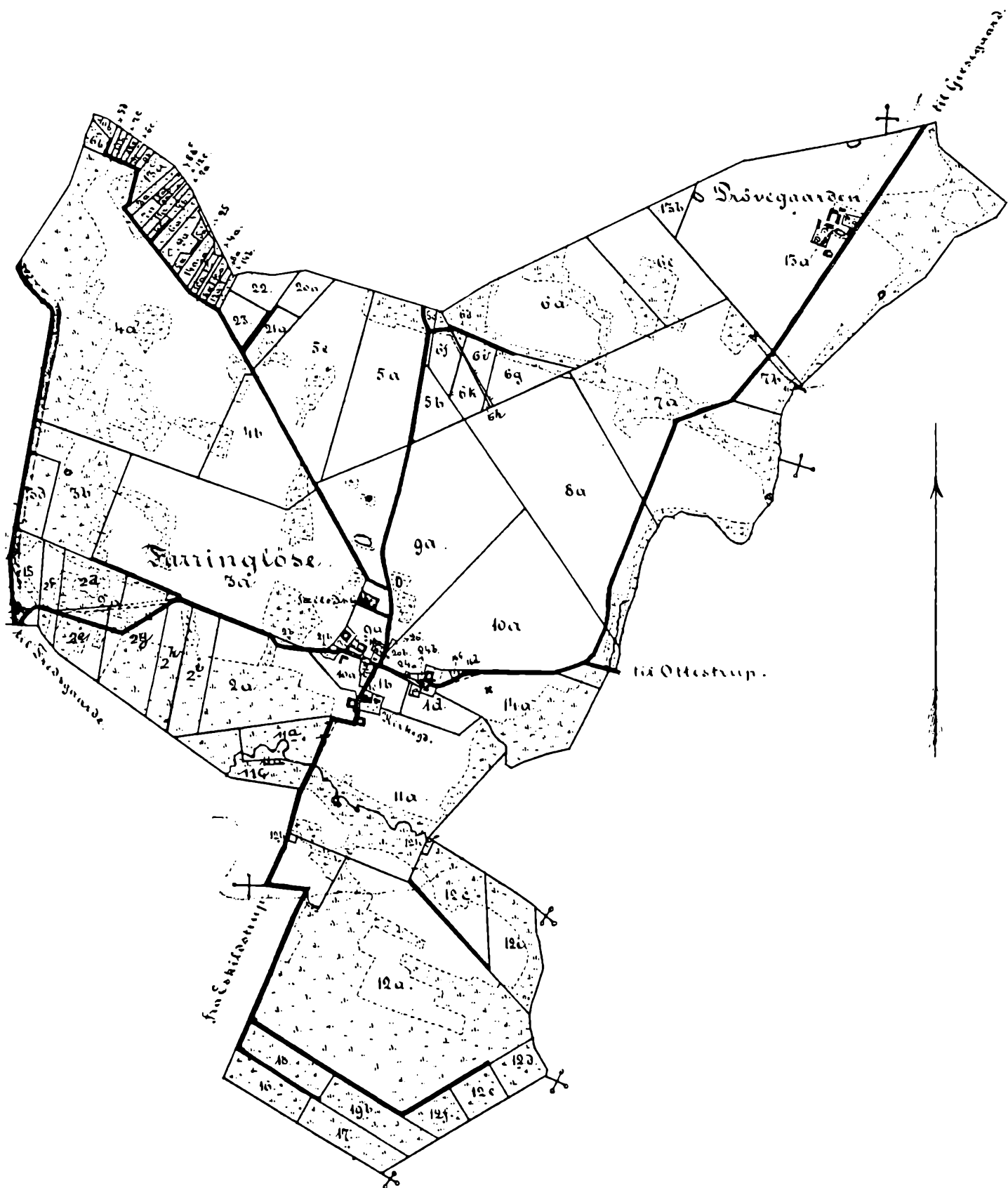
Året efter gik man igang med udflytningen.

Litteratur:

Niels Fr. Rasmussen: Om udskiftningen under Giesegård. Årbog for Historisk Samfund for Sørø Amt. 1968. S. 139 - 162.

Ejlekærgård, matr.nr. 4 i Farendløse (Set og Hørt - Erindringsbilleder side 34).

Magleby sogn

I Magleby sogn findes flere ejerlaug, hvis udskiftninger afvikledes over mange år. Som det første sogn fik landsbyen Magleby afsluttet sin udskiftning i 1783, i 1793 - 1794 afvikledes størstedelen af sognet, og i 1802 var den sidste udskiftning tilendebragt.

I Magleby sogn ligger herregården Borreby, men alligevel var dette gods ikke eneejer i sognet, for herregården Basnæs i nabosognet Tjæreby ejede flere gårde i Magleby sogn. På udskiftningskortet kan man se, at Basnæs' 4 gårde blev lagt ind mod skellet til Tjæreby sogn, der også var skellet til Basnæs hovedgårdsmark. Maglebys udskiftning blev en kombination af stjerne- og blokudskiftning, da landsbyen ligger i ejerlaugets nordlige ende.

I det sydvestlige hjørne findes husmandsparcellerne, og da der manglede jord til husmændene i Magleby deltes i 1802 en gård i 11 husmandslodder. Denne gård lå i landsbyens nordøstlige hjørne.

Husmændene i landsbyerne havde en mindre jordlod, og supplerede indtægten med håndværk og/eller dagleje. De havde normalt ingen af de almindelige forpligtelser i fællesskabet, og derfor havde det undret at husmænd i Magleby var med til at reparere vejene.

Sorø Amt rettede derfor i 1844 en forespørgsel til Sogneforstanderskabet i Magleby, som kunne svare, at sådan havde det været siden 1802, da en gård var blevet udskiftet til 11 husmænd, de havde således udført vejarbejde for gårdloden.

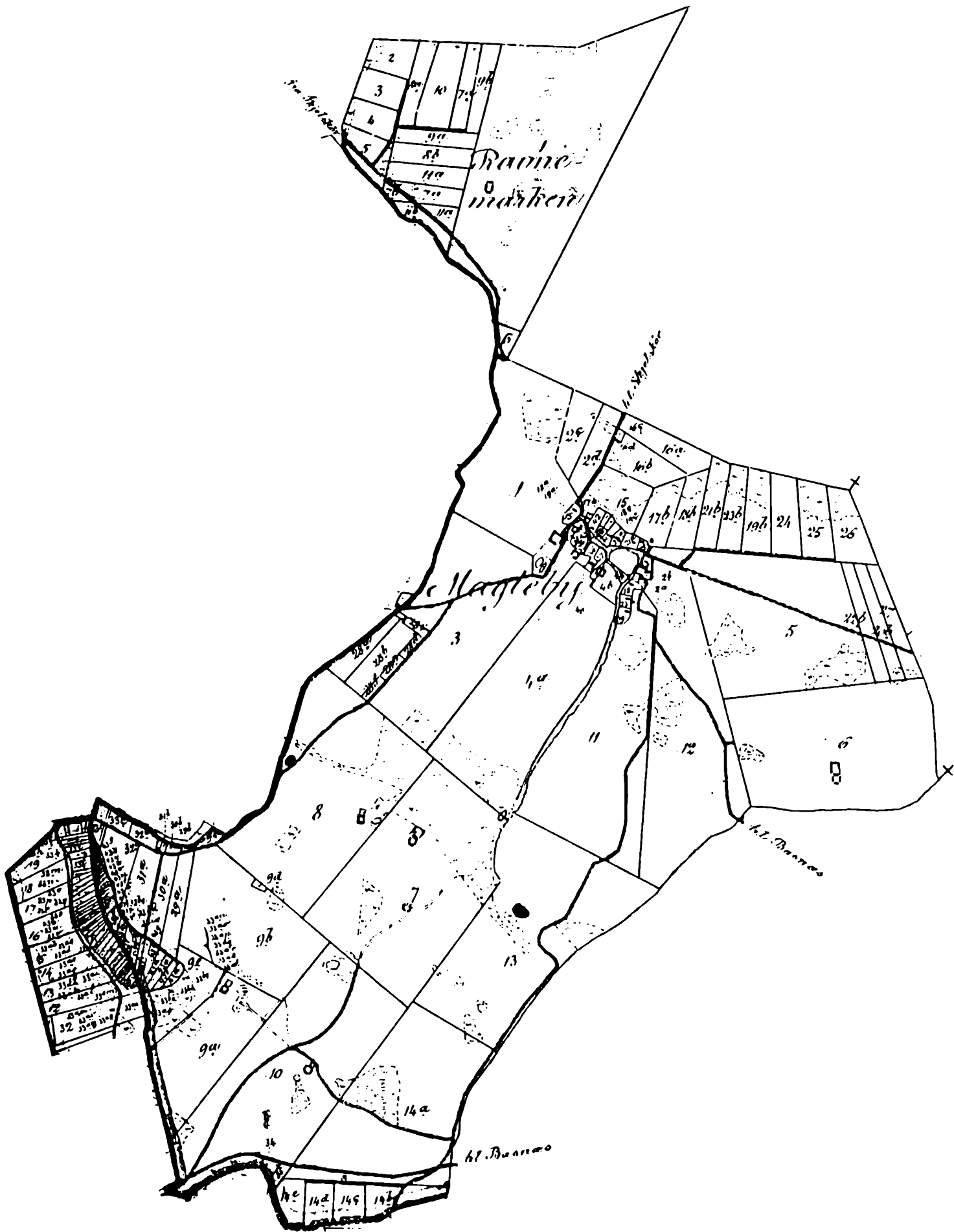
På landboreformernes tid blev der gjort meget for at forbedre bøndernes vilkår. Et af de mere vidtløftige initiativer fandt sted på Basnæs, hvor ejeren - kancelliråd Neergaard, der også ejede Ringsted Kloster, "som derfra forplantede mange af bøndergodsets bønder til Basnæs gods, for at forbedre folkeracen, som og lykkedes ham, at en bedre folkeart blev indført i tænkemåde og sædelighed, end der forhen var, ligesom og højbemeldte cancellieråd Neergaard depencerede meget på godset Basnæs' forbedring af heste, sæde- og fødekorn".

Denne oplysning af provst Seyer Malling Bayer bekræftes i fæsteprotokollen, idet der i årene 1766 -1768 bortfæstes adskillige gårde og huse, som var "nye opbyggt" - og det var imod den sædvanlige tendens.

Litteratur:

M.A. Ebbesen: Fæstevæsenet under Borreby og Basnæs. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt. 1950 S. 76 - 99.
Inger Tryde: De Basnæs bønder. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt. 1938. S. 21 - 59.

Johs. Lyshjelm: Træk af sogne- og kommunestyrets udvikling i Magleby. 1966.

Hejninge sogn

Den 21. april 1781 brændte omkring halvdelen af landsbyen Hejninge. I kirkebogen står: "Løverdagen den 21. april om aftenen kl. tre kvarter til 9 (kvart over 8) begyndte denne store elendighed og bedrøvelse for mange udi Hejninge af ildebrand, da 8 gårde blev lagt udi aske. Fæstehuse blev brændt 7 og af inderstehuse blev brændt 6". (Fæstehuse er husmandssteder, mens inderstehuse var jordløse huse, der blev lejet ud).

Denne brand gav anledning til udskiftningen af Hejninge, for allerede om mandagen den 23. april skrev ejeren - oberst J.F. Castenschiold til Hørbygård og Valdbygården til Rentekammeret og bad om at måtte låne kortet over Hejninge samt at opnå økonomisk støtte til udflytningen af gårdene.

Allerede ugen efter gav Rentekammeret landinspektør C. Ehlers ordre til snarest at tage til Hejninge, og den 12. maj kunne mødet om udskiftningen og udflytningen finde sted. Foruden amtmanden deltog de to landvæsenskommissærer justitsråd Morten Qvistgaard til Gjerdrup og assessor Anders Dinesen til Gyldenholm.

Det første problem var at få udstykket den gård, som tilhørte sognepræstembedet, men det gav ingen større problemer. Derefter behandlede man oberst Castenschiolds forslag. I referatet fra mødet står:

"Derefter producerede hr. oberst Castenschiold kortet over bemeldte Hejninge by og foreløbig foreviste den respektive kommission den plan, han ønskede at udføre, nemlig: at tvende gårde aldeles skulle udskiftes af fællesskabet og øvrige byen således inddeles to og to bliver sammenlignet, samt at ved hver gård i sær blev bygget et hus, hvor til blev lagt 3 skæpper land og altså at der i følge denne plan af de tilbageværende gårde må blive at udflytte 3; af de øvrige 5

efter den forelagte plan kunne forblive i byen. Men anførte 3 såvelsom de afbrændte 8 måtte udflyttes på byens udmarks jorder".

Landinspektør Carsten Ehlers støttede forslaget, idet han mente, at den eneste måde at få opdyrket den dårlige jord på, var at lade gårdmændene arbejde sammen to og to. Når der var gravet grøfter og jorden opdyrket, kunne hver gård få ophævet dette fællesskab.

Før udskiftningen havde hver gård i Hejninge omkring 125 jordlodder, og efter udskiftningen havde hver gård en fin blokudskiftet parcel.

Når udskiftningen af Hejninge blev så vellykket, var det et sammentræf af to omstændigheder, for det første, at 8 gårde og nogle huse brændte og skulle bygges op igen, dernæst at ejeren havde forståelse for værdien af udskiftningen og udflytningen.

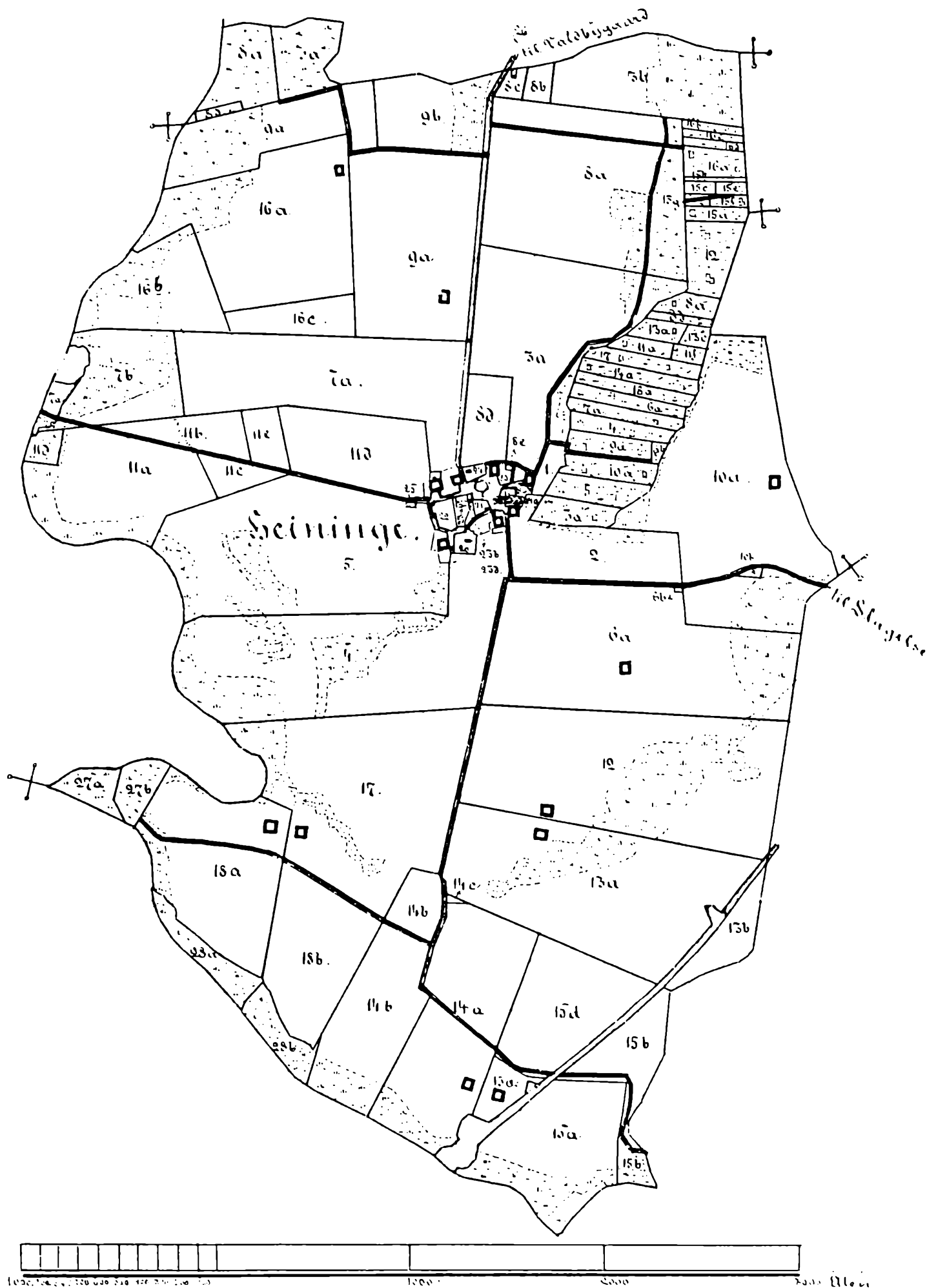
Gårdene, der blev flyttet ud på marken, skulle ligge sammen to og to. Det kan man stadig se flere steder, lettest er det at få øje på, når man besøger Trelleborg, for ved parkeringspladsen ligger to gårde - St. Trelleborg og Ll. Trelleborg.

Gårdene findes på kortet, lagt side om side til fortsat fælles drift, som det var oberst Castenschiolds ide.

Fordi godsejeren på Valdbygården ikke skulle tage hensyn til andre end præstembedets gård, kunne han gennemføre en udskiftning med tilhørende udflytning, som han kunne forestille sig det uden indvendinger fra andre, der ikke så på udskiftningens resultat, men på jordens værdi.

Litteratur:

C. Rise Hansen og Axel Steensberg. Jordfordeling og udskiftning. 1951. S. 304 - 322.

Bjernede sogn

Landsbyen Bjernede er på alle måder utraditionel.

Ligesom rundkirken er enestående, således er landsbyens udskiftning og Bjernedegårdens udflytning, dens sammenlægning og senere udstykning unik.

Udviklingen i Bjernede har haft det meget utraditionelle forløb, at den middelalderlige storgård blev nedlagt i begyndelsen af 1400-tallet og jorden delt ud til landsbyens øvrige gårde. 200 år senere begynder Bjernedegården igen at dannes, og i 1770'erne var det igen en storgård.

I 1924 udstykkedes gården i husmandsbrug - og et halvt hundrede år efter er disse igen ved at blive lagt sammen.

Bjernede var en almindelig landsby, hvor der o. 1650 opstod en birkedommergård, bolig for birkedommeren over Sorø Akademis birk. Det var en stor bondegård, men med samme skattefrihed som for herregårdene. Denne birkedommergård blev til Bjernedegården.

I 1770 fik forvalteren over Sorø Akademis gods - Caspar Peter Müller Bjernedegården i livsfæste af Akademiet.

C.P. Müller fik i 1771 - 1772 udskiftet og udflyttet Bjernedegården, så den kom til at ligge et stykke udenfor landsbyen, og den fik navnet Stokholtegård.

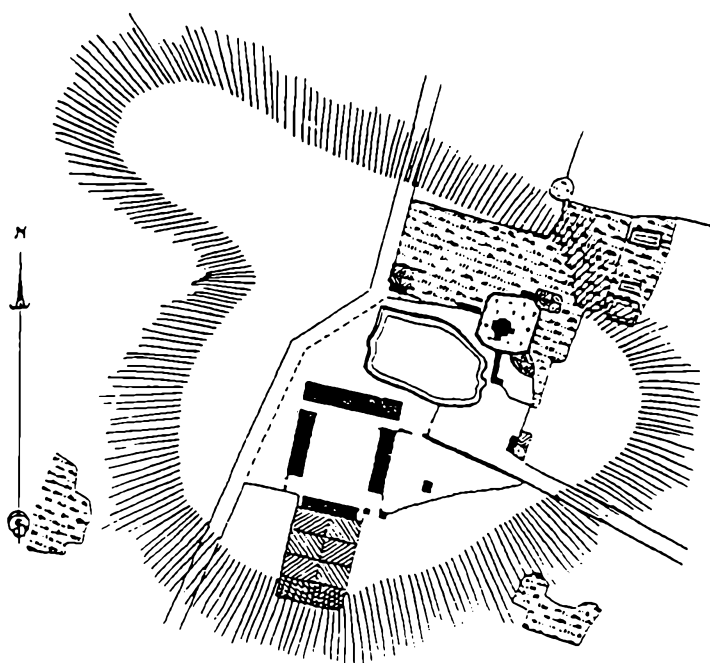
Müller døde i 1776, og så gik udviklingen i landsbyen stik modsat alle tiltag i tiden, hvor bondebeskyttelse, udskiftning og udparcellering af herregårde var det normale. I Bjernede samlede man hele landsbyen til en herregård.

Årsagen var, at Sorø Akademi, der aldrig har kunnet få pengene til at slå til, ville skaffe sig større indtægter, og Akademiet besluttede at nedlægge hele landsbyen og lægge jordene under Stokholtegården. De nye bygninger, som Müller havde bygget efter 1772, blev revet ned, og Bjernedegården genopført på sin gamle plads, hvor den stadig kan ses.

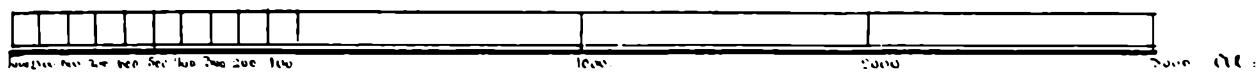
Til gengæld for nedlæggelsen af byens gårde blev der opført 6 nye huse med et par tdr. hartkorn jord til hver.

Bjernedegården blev først forpagtet ud, senere blev den solgt til arvefæste, og til sidst blev den selveje. I 1924 blev Bjernedegården købt af grevskabet Lerchenborg ved Kalundborg, og brugt til udstykning. Ifølge Lensafløsningen fra 1919 skulle alle godser under lensloven, d.v.s. grevskaber, baronier, stamhuse og fideikommisgodser afgive både formue og jord. Jorden skulle bruges til oprettelse af husmandsbrug. Derfor købte Lerchenborg Bjernedegården, for at undgå den totale ødelæggelse af Lerchenborgs egne marker. Der blev udstykket 22 husmandsbrug med 8 - 10 tdr. land.

Bjernede by genopstod derved på ny, ikke i en samlet bebyggelse omkring kirken, men spredt ud over markerne.

Bjernede 1792

Stenmagle sogn

Fra før reformationen hørte hele Stenmagle sogn til Sorø Kloster, og derefter til Sorø Akademi, der i 1749 solgte Assentorp ejerlaug til lensgreve Holstein på Ledreborg, fordi Sorø Akademi manglede penge.

Når bøndergods lå mere end 3 mil fra en herregård eller ladegård, var der længere end man kunne gå, og hoveriet blev erstattet af en afgift.

Det var tilfældet for Assentorps bønder efter salget fra Akademiet. Stenmagles bønder gik til Sorø Store Ladegård, mens Stenlilles bønder gik til Hellestrup.

Udskiftningen af Stenmagle sogn skete over en længere årrække. Først blev Stenmagle by udskiftet i 1782, derefter Oustrup i 1789, Assentorp i 1797, Vandløse i 1802 og til sidst Nyrup i 1808.

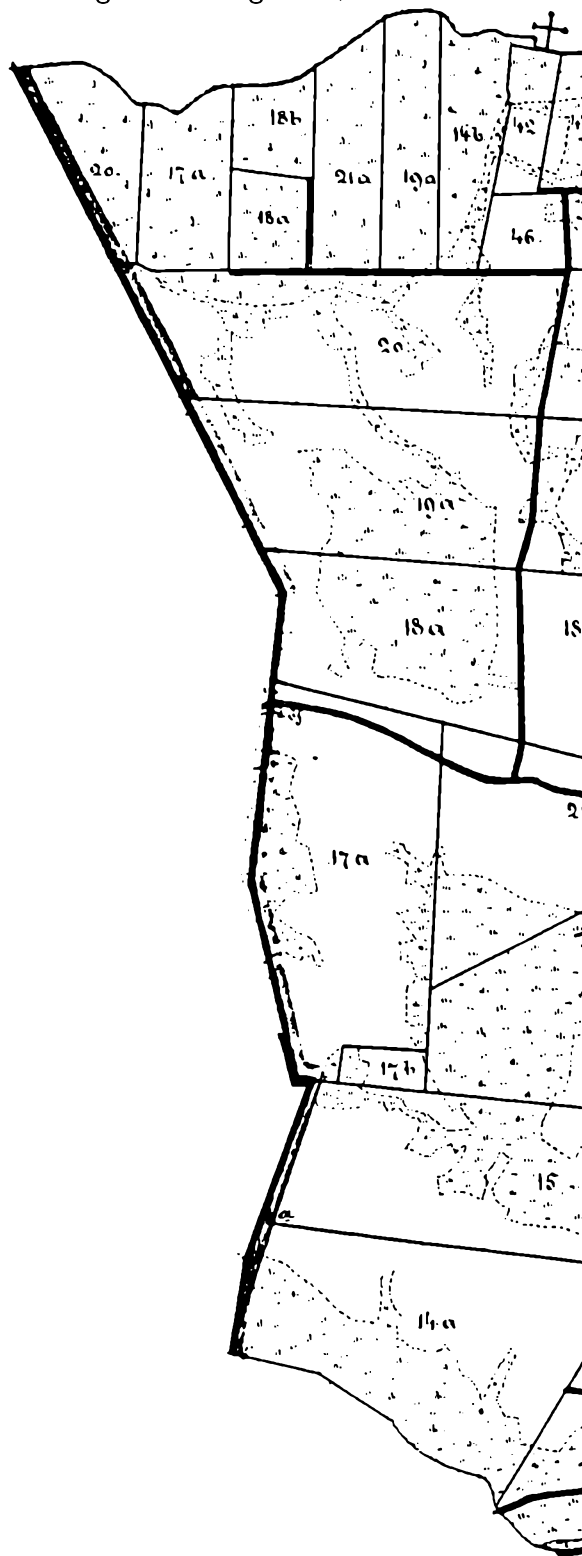
Landsbyen Stenmagle var en stor landsby med 28 gårde. Ved udskiftningen flyttedes 15 gårde ud og 4 blev nedlagt. Herved blev det skabt 22 husmandsbrug med et tilliggende mellem 4 og 7 tønder land. Husmændene, der gik på arbejde enten på gårdene eller herregårdene, kunne på den måde supplere deres dagløn ved indtægten fra jordlodden.

Udskiftningen ændrede Stenmagles udseende totalt. 19 gårde forsvandt fra landsbyens gade. På bygadens nordside lå før udskiftningen 11 gårde, efter udskiftningen og udflytningen var der kun 1 gård tilbage på den side af landsbygaden.

I Assentorp blev 5 gårde tilbage af 12 og i Vandløse blev 4 gårde tilbage af 15.

Flere steder blev stuehusene tilbage i landsbyen, og der blev indrettet boliger til jordløse husmandsfamilier, som foruden af daglønnen ernærede sig ved håndværk eller salgshusflid, den såkaldte binæring.

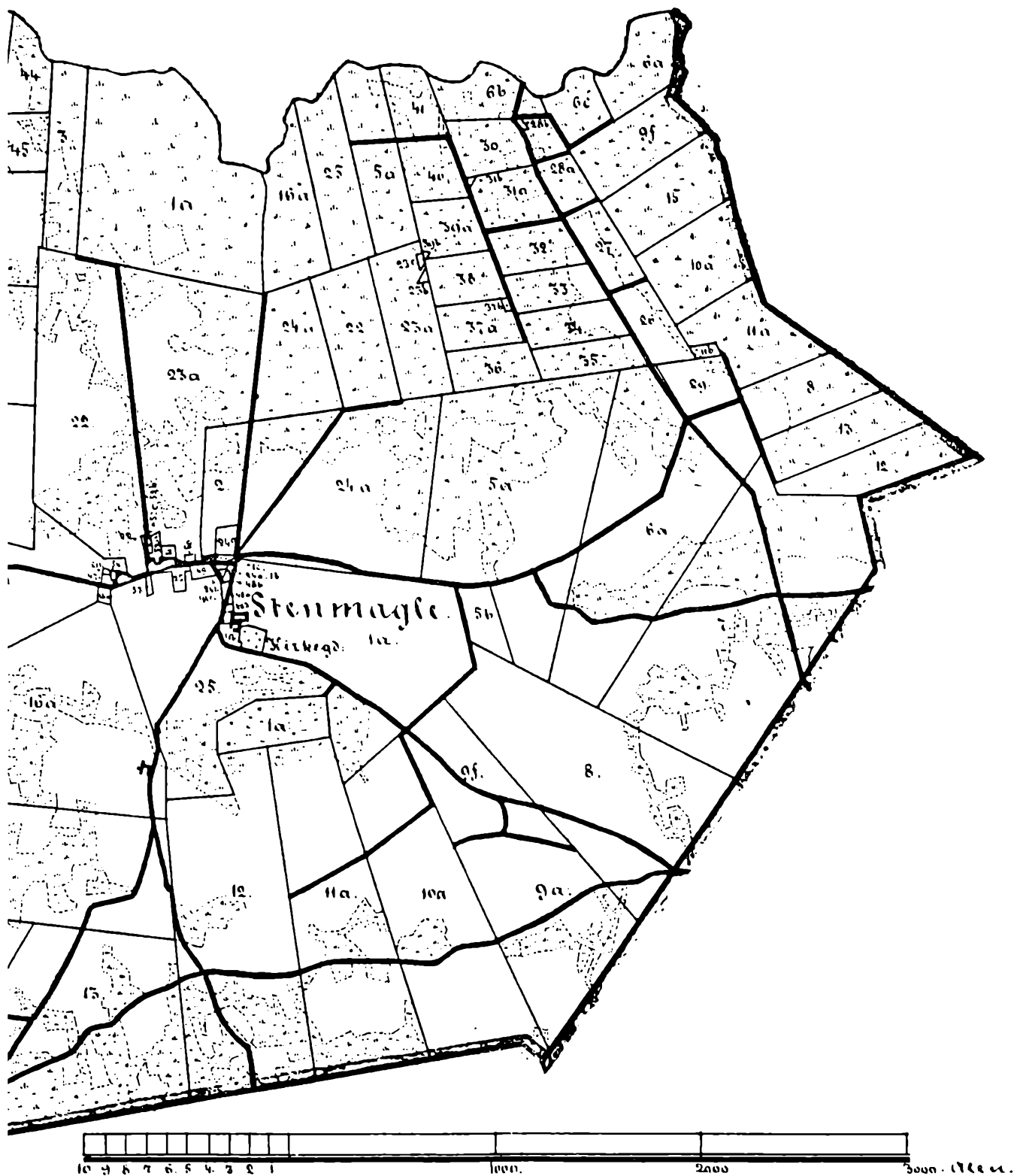
Administratoren af Sorø Akademi - amtmand P. Chr. Stemann, gennemførte i 1799 en afvikling af fæstegodset, så

alle gårdmændene blev arvefæstere, og i 1850'erne overgik gårdene til selveje.

Litteratur:

Holger Jørgensen. Træk af Stenmagles historie. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt. 1987. S. 72 - 100.

Sandby, Kundby sogn

Udskiftningen i Sandby, Kundby sogn blev færdiggjort i 1793.

Den tekniske udformning af landsbyens udskiftning blev indledt i 1790 af landinspektør Lund.

Det blev en typisk stjerneudskiftning, og kun landsbyens beboere kan bedømme om fordele ved at blive boende i landsbyen har kunnet opveje ulemperne med de lange afstande i marken.

Selve udskiftningsforretningen begyndte den 2. november 1790, da landvæsenkommissionen mødtes med lodsejerne, d.v.s. dem, der ejede landsbyen.

(I det efterfølgende nævnes gårdenes matrikel-numre, selvom disse numre først blev indført i 1844).

Mødet den 2. november 1790 begyndte med, at man udtog en skolelod og delte byens marker i 5 dele:

1. de øde jorder, som tilhørte Hørbygård, Frydendal* og Hagestedgård. Hertil udlagdes en lod langs landevejen fra Svinninge til Kundby kær (matr. nr. 16).
2. Hagestedgårds øvrige hartkorn lagdes til en gård, som fik udlagt en lod op til Svinninge markskel (også matr. nr. 16).
3. Mørkegårds* bønders lod. Mørkegård havde ialt 6 gårde i byen. 2 gårde (matr. nr. 13 og 14) fik lodder nord for byen i Skovvang, 3 gårde (matr. nr. 10, 11 og 15) udlagdes i Drusebjerg og Svinninge marker, og den sidste gård (matr. nr. 12) fik en lod, der mod vest strakte sig ned til stranden og mod nord begrænsedes af de gamle gærder mellem Svinninge vang og Skovvang.
4. Universitetets 3 gårde (matr. nr. 1, 2 og 3) fik lodder syd for byen.
5. Det resterende hartkorn tilhørte Gislingegårdens gods (6 gårde, nem-

lig matr. nr. 4, 5, 6, 7, 8, og 9). Hertil udlagdes jord nord for byen med undtagelse af jordlodden til en gård (matr. nr. 9), der anbragtes mellem Universitetets gårde syd for byen.

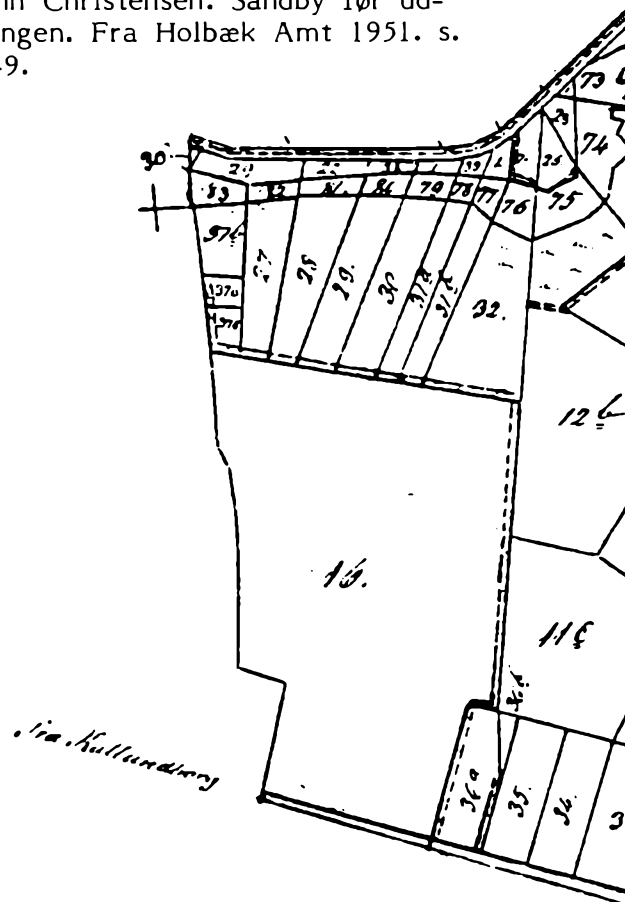
Lodsejerne erklærede sig tilfredse med undtagelse af Gislingegårdens ejer, idet han klagede over, at 5 af hans gårde havde fået den sletteste af Sandbys vange, nemlig Skovvang, men det blev der ikke taget hensyn til.

— — —
Note:

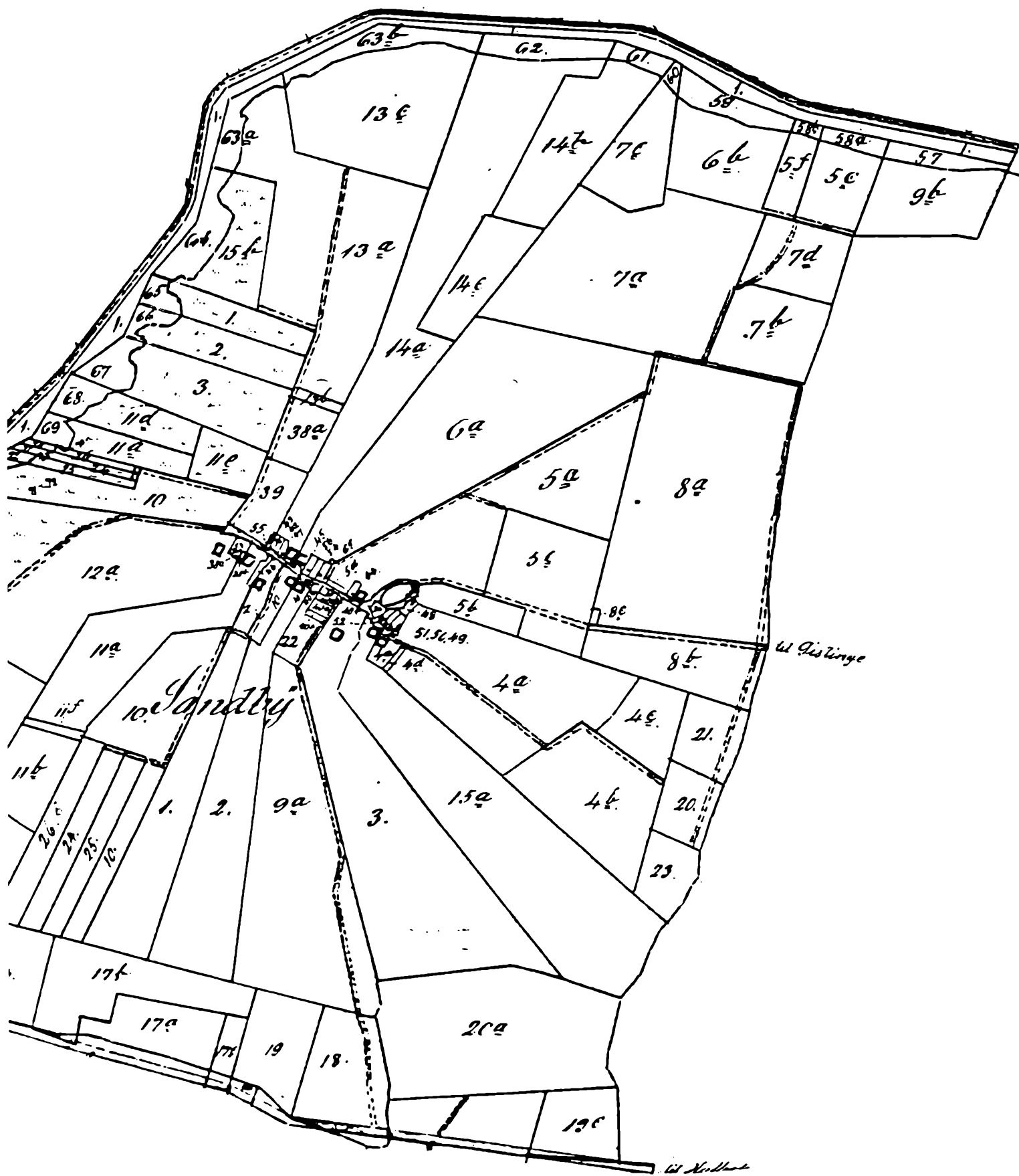
Frydendal hedder i dag Torbenfelt.
Mørkegård hedder i dag Toftholm.

Litteratur:

P. Rønn Christensen. Sandby før udskiftningen. Fra Holbæk Amt 1951. s. 33 - 49.

0. 1000. Alen.

Bennebo, Skamstrup sogn

Bennebo i Skamstrup sogn hørte på landboreformernes tid til herregården Frydendal - det nuværende Torbenfeldt. Udskiftningen af Bennebo afsluttedes i 1793 og af kortet, der er tegnet i 1792 ses en kombination af stjerne og blokudskiftning, der virker ret uoverskuelig, men er tilpasset efter terrænforholdene.

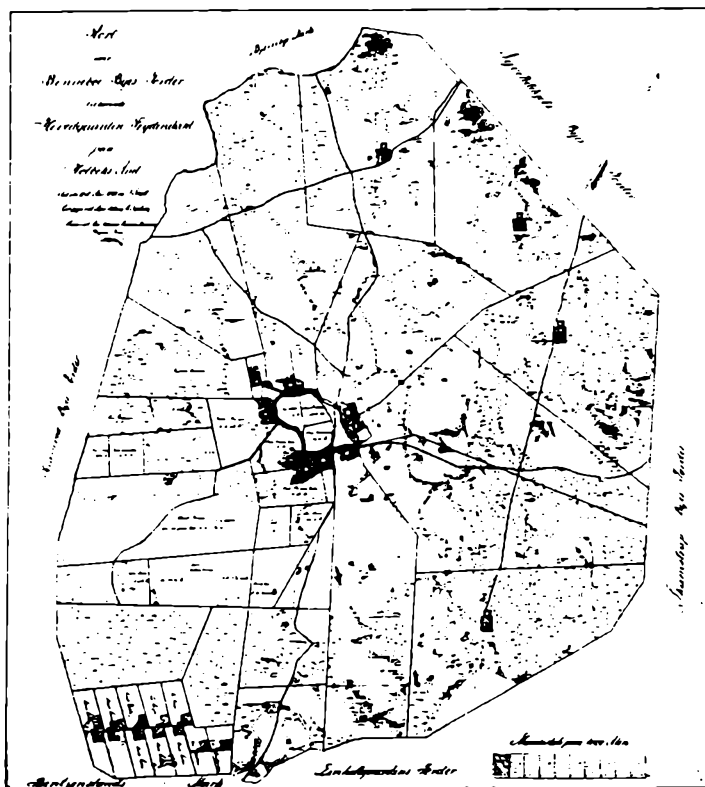
9 gårde blev liggende i landsbyen, og 4 gårde flyttedes ud på jorden øst for landsbyen.

I kortets sydvestlige hjørne er angivet 12 husmandsparceller med hus og have. Sammenlignes med dette kort fra 1792 med forholdene senere hen lokale forhold, så ser man, at kun 3 husmænd flyttede ud med det samme og senere fulgte endnu en husmand med. Men resten af lodderne blev aldrig bebygget. (Kortet viser, hvad man fra godsejers side havde tænkt sig, men forslaget blev ikke gennemført, og da kortet er udarbejdet før udskiftningen var tilendebragt, viser det idealet og ikke de faktiske forhold.

Udskiftningen af Bennebo skete mens Vilhelm August Hansen ejede Frydendal. Hans fader - Stephen Hansen, tidligere møller - havde købt godset i 1765. 8 år senere overtog V.A. Hansen besiddelsen. Han var medlem af Den store Landbokommission (se side 8), udpeget af Rentekammeret, Edv. Holm skrev om V.A. Hansen:

"Det tilkommer nærmest Hansen Æren for baade først at have fremsat Tanken om at afløse Hæftelsen til godserne med at forpligte de udskrivningspligtige til at opholde sig i visse større Distrikter (Amter eller Regimentsdistrikter), og for tillige at have foreslået en kort Overgangstid, 10 - 12 Aar, inden dette ulige lettere Baand fuldstændig kunne afløse det tunge, hvorunder Bønderne led".

(Det var V.A. Hansen, der i Den store Landkommission fremlagde det kompromisforslag, der kom til at stå som kommissionens resultat).

Udskiftningsskort
over Bennebo
fra 1792.

V.A. Hansen gjorde meget for sit eget gods. Husmændene fik hver 3 tdr. land jord mod at svare 3 rigsdaler eller 16 arbejdsdage om året. Han tilstræbte også at få indført arvefæstet.

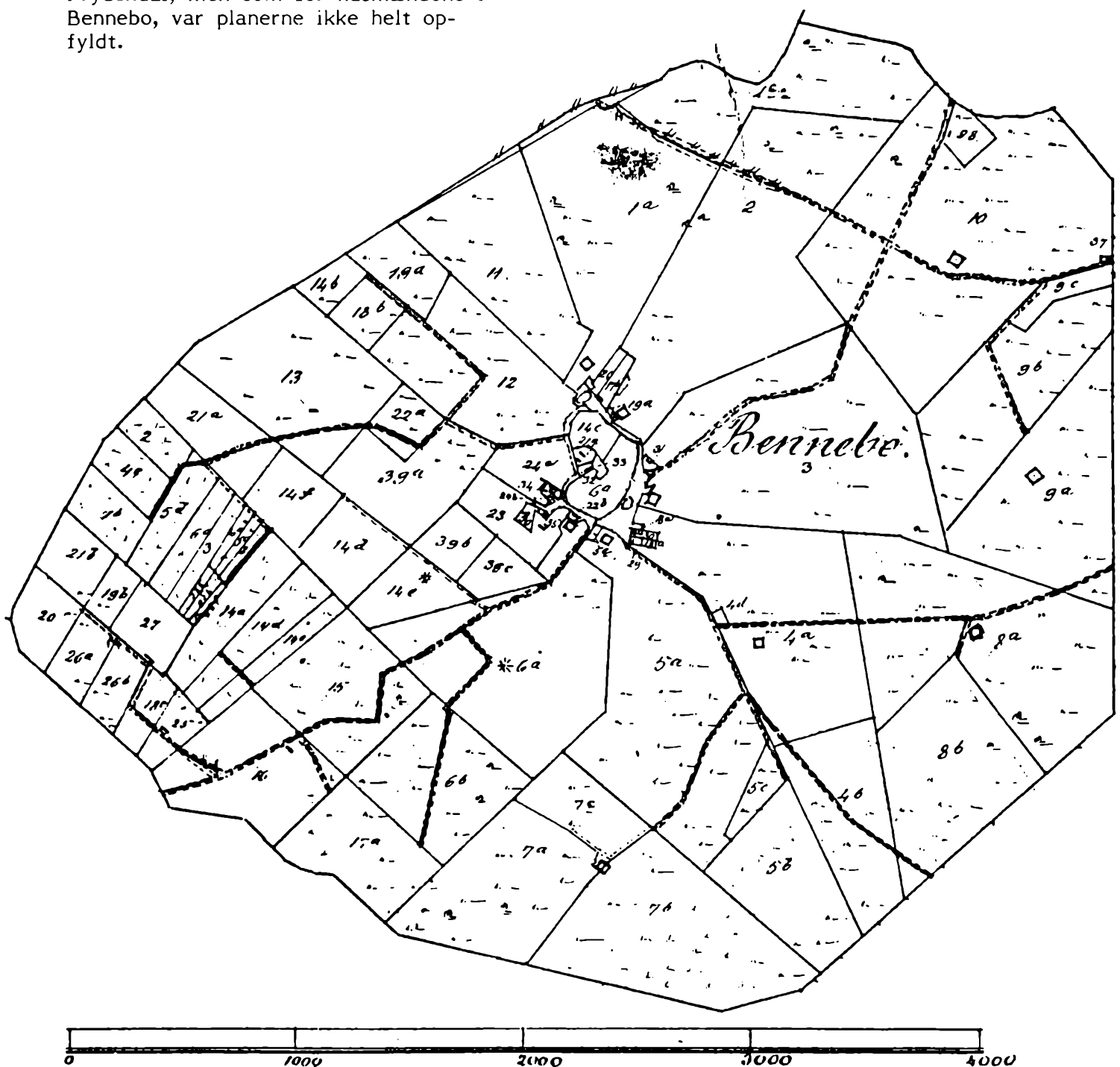
V.A. Hansen døde i 1796, og da var udskiftningen gennemført på hele godset Frydendal, men som for husmændene i Bennebo, var planerne ikke helt opfyldt.

Litteratur:

Edv. Holm. Kampen om landboreformerne. 1888.

Fredningsplanlægning og kulturlandskab. Fredningsplanorientering nr. 1. Fredningsstyrelsen, 1983.

Danske Slotte og Herregårde. Bind 3.(S. 85 - 100).

Højby by, Højby sogn

Stationsbyen Højby i Højby sogn udgør et ejerlaug i det geografisk set meget store sogn.

På landboreformernes tid tilhørte Ods herred kronen, og man talte om "Det Kongelige Odsherredske Gods". Kronen var dog ikke eneejer, dels var der præstegården dels enkelte andre gårde, som havde private ejere. På Krongodset i Odsherred var der 3 hovedgårdsjorder: Annebjerg, Borrevang og Ellingegården. Bønderne fra landsbyen Højby skulle forrette deres hove-ri på Anneberggården.

Udskiftningen af landsbyen Højby blev afsluttet i 1794. Det var en kombination af stjerne- og blokudskiftning, fordi ejerlauget har den langstrakte form.

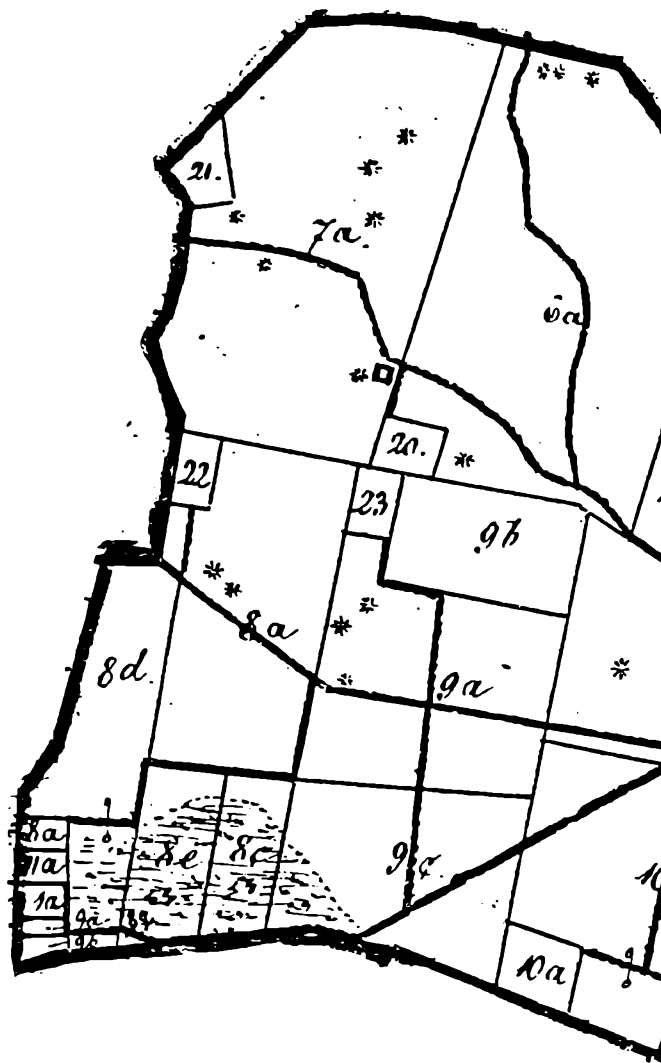
I bogen om "Højby By og Jorder" skriver museumsinspektør Jan Steen Jacobsen, Stenstrup Museum:

"Udskiftningen af dyrkningsfællesskabet fik dramatiske følger for den gamle bykerne, og det åbne landskab mellem landsbyerne blev ligeledes ændret radikalt.

I en indberetning om udskiftningen af kronens gods i 1805 meddeler daværende godsinspektør Trojel, at "Højby er inddelt i 14 lige gårde". 3 gårde med 2 lodder og 11 gårde med 3 lodder. En hovedlod og en tørvelod i byjorden samt en lod på Ellinge Lyng.

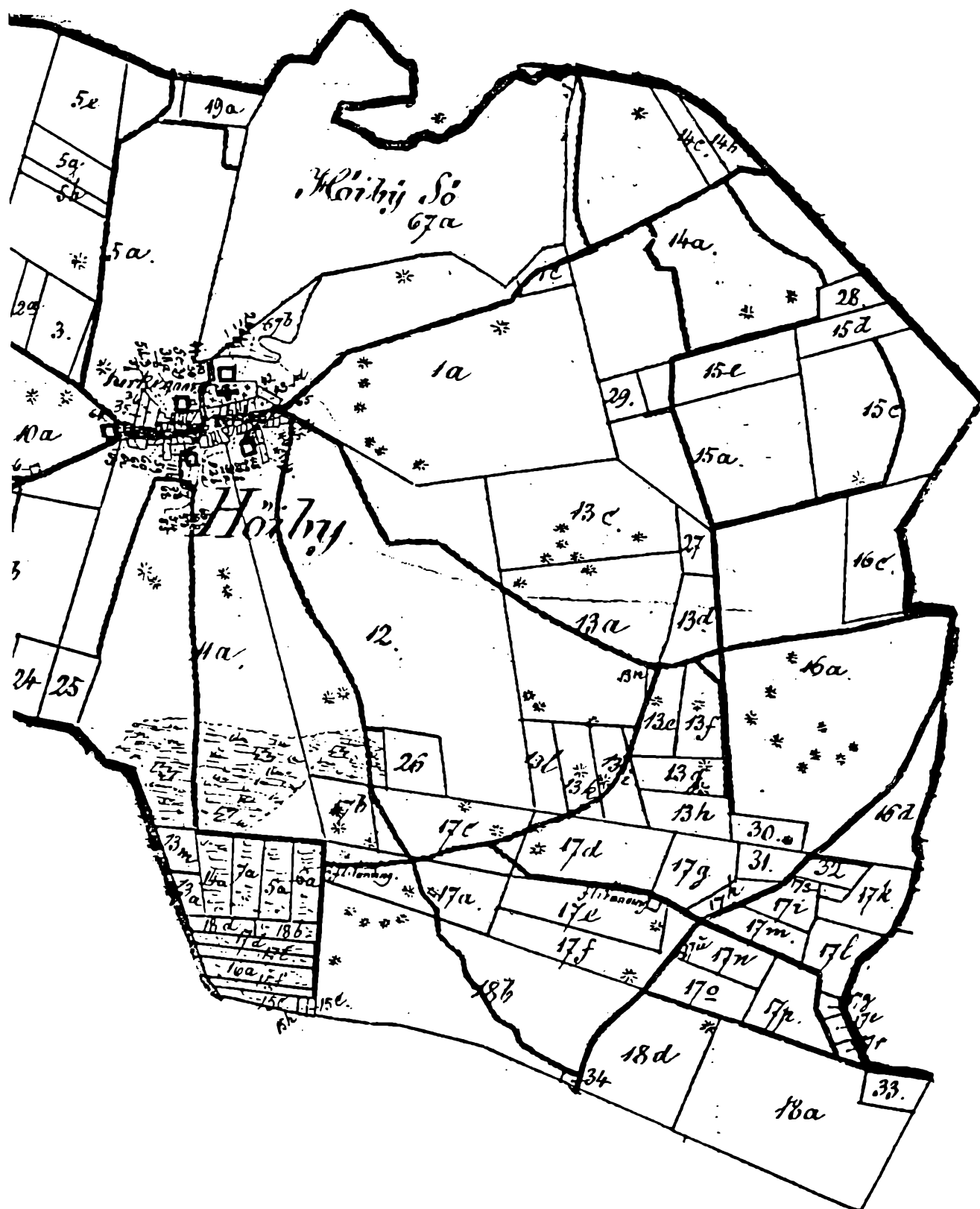
De gårde, der fik tildelt jord uden direkte forbindelse til bykernen, blev flyttet ud, hvilket vil sige, at bygningerne i byen blev nedtaget og genopført på de nye jordlodder.

Ved hver gård afmålte et mindre jordstykke til en husmand på ca. 2 - 3 tdr. land i gårdens hovedlod, som erstatning for de græsningsmuligheder, husmændene inde i byen mistede ved udskiftningen. Samtidig sikrede godset på denne måde ekstra arbejdskraft til gårdene.

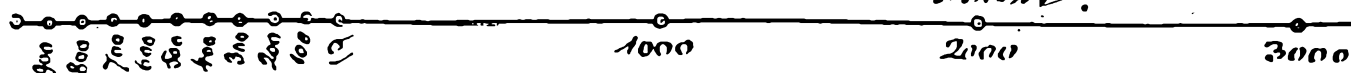

Overdrevet Ellinge Lyng var ligeledes blevet adskilt mellem de enkelte byer. Lynglodden har siden fået navn efter deres tilknytning til byerne. Højbybøndernes andel af lyngen kaldes derfor Højby Lyng. De enkelte gårde fik part i Lyngen ved den endelige udskiftning, der fandt sted i 1794. Selvom byen blev udskiftet af fællesskabet var den fortsat en del af Kronens gods. Hovedgårdene Anneberg og Ellinge med tilhørende hovedgårdsmarker blev solgt i 1800. Bøndergodset blev endeligt solgt til selvejendom i begyndelsen af 1850'erne.

Litteratur:
Højby by og jorder. 1987.

Åben:

Jonstrup, Ugerløse sogn

Ejendomsforholdet til Ugerløse sogn var delt på omegnens herregårde, hvilket gjorde det vanskeligt at få indledt udskiftningen, da de enkelte landsbyer først skulle have udskiftet deres jord, for senere at kunne udskifte jorden til de enkelte gårde.

Den 24. oktober 1785 var Holbæk Landvæsenkommission med amtmænd baron Løvenskjold til Løvenborg i spidsen samlet, for at indlede forhandlingerne om landsbyernes udskiftning.

Foruden Løvenskjold, der var amtmænd og lodsejer i Ugerløse sogn, deltog kammerråd Lund på vegne af overauditør Wimb, Bonderup, birkedommer Wohnsen, kancelliråd Neergaard til Tølløsegården, rådmand Müller for Roskilde Domkirke, forvalter Friis for godsejeren på Vognserup. Derimod ville Landdommer Brabrand til Sonnerupgård ikke give møde. Han havde sendt et brev til kommissionen, hvori der stod: "Jeg vil ikke være med til nogen omtusknin, og påstår mine ejendomme i Ugerløse uforkrænket i alle måder".

Trods modstanden fra Sonnerupgårds ejere, forhandlede de øvrige om udskiftningen, og de klarede et af de vanskeligste spørgsmål, nemlig at fastlægge grænsen mellem Ugerløse og Jonstrup marker.

I maj 1786 kan man p.g.a. Brabrands modstand ikke komme videre, og overauditør Wimb til Bonderup, som var den ivrigste fortaler for udskiftningen, rettede et hårdt angreb på Brabrand, da hans modstand kun trak tiden ud, og udskiftningen blev for kostbar, ligesom det var et problem, at bønderne ikke kunne få deres lodder og komme igang med opdyrkningen.

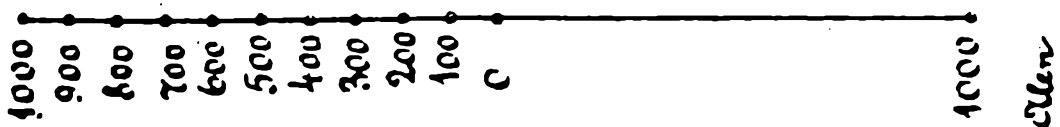
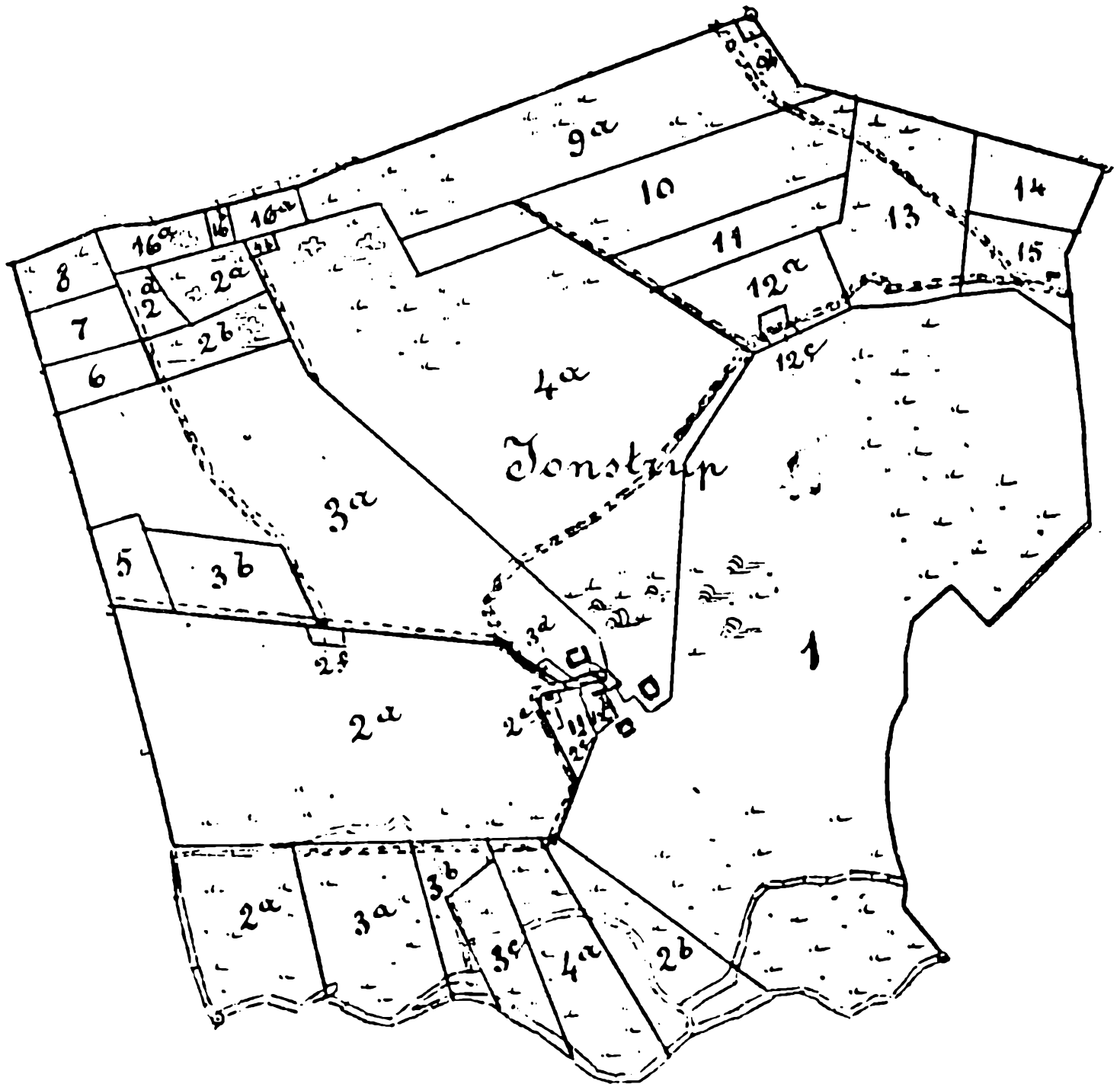
Den 27. maj 1787 klager Brabrand til amtmænd over, at han er blevet uretfærdigt behandlet, da Bonderup har fået mere jord end han, når han selv skulle vurdere resultatet af udskiftningen. Man blev enige.

Udstykningen af torpebyerne gik meget lettere end sognets hovedby. Både Jonstrup og Ubberup ejedes på den tid af Bonderup. I Jonstrup, der fik afsluttet sin udskiftning i 1796, fik 4 gårde lov til at bestå, mens den 5. - der var på 84 tdr. land blev udstykket i 6 husmandsbrug med et tilliggende fra 1/2 tdr. hartkorn til 2 3/4 tdr. hartkorn.

Ubberup landsby udskiftedes i 1784 og blev udslettet, kun en gård blev tilbage, en gård blev flyttet ud, og resten udstykket i små brug.

Litteratur:

Kristen Boers. Af Ugerløse sogns historie. 1949.

Især til læreren

Når man vil interessere sig for udskiftningen af landsbyernes marker, må man først gøre sig klart, at der ikke er sket større ændringer i det danske landskab siden istiden, end da de enkelte gårdes tilliggende blev afgrænset af de lange, lige gærder.

Med udskiftningen kom de lige linier ind i landskabet. 100 år efter kom der med jernbanen andre lige linier, og i dette århundrede er de lige linier repræsenteret ved de store vejanlæg.

Udskiftningen af landsbyernes marker handler om kulturlandskabets forvandling i de sidste 20 - 30 år af 1700-tallet.

Dette materiale viser flere eksempler på udskiftninger og fortæller om årsager til udskiftningerne. F.eks. blev Hejninge udskiftet efter landsbyens brand, Gierslev blev udskiftet, fordi præsten hjalp bønderne og Rørvig blev først udskiftet i 1854, fordi ingen var interesseret i at ændre forholdene.

Forslag til undervisningsforløb

Når man vil indlede et undervisningsforløb om landboreformerne, begynder man med det konkrete, landskabsændringen.

Gå ud på den første og bedste gård, kig på skellet ind til nabogården og overvej, om dette gærde kan være et af de oprindelige i landskabet. Sigter gærdet mod landsbyen, er det højst sandsynligt. Er gærdet meget stort, kan man også gætte på, at det er tilfældet.

Derefter kan man undersøge problemet ved hjælp af nyere og ældre kort.

Ved at sammenligne kortene kan man aflæse udviklingen i landskabet gennem 200 år.

På lokalhistorisk arkiv findes udskiftningskort og på teknisk forvaltning kan man få nyere kort.

Udgangspunktet må være kulturlandskabet og kortmaterialet et hjælpemiddel.

Ejendomshistorie

Har man lyst til at følge en bestemt ejendom gennem 200 år, kan man lettest gøre det ved at opsoge en slægtsgård.

Vestmotorvejen ved Benløse.

Ejeren har muligvis et slægtsgårdsdiplom, hvor de tidligere ejere og brugere er optegnet. Sandsynligvis vil man få oplysninger tilbage til landboreformtiden.

Findes der ingen slægtsgård, kan man selv finde gårdens historie. Man går først på det lokale dommerkontor, og i tingbogen finder vi de sidste ejere. Tingbogen har en forgænger - realregisteret, der opbevares på Landsarkivet. her kan man finde ejerne tilbage til midten af sidste århundrede, og derefter må man læse i skøde- og panteprotokollerne, som oftest findes på bibliotekerne i mikrofilm. Man supplerer sin gårds ejerliste med folketællingerne og kirkebøgernes oplysninger.

(Dette emne uddybes i: Ole Nielsen: En gård i Gerlev ... Amtscentralen i Slagelse, 1983).

Om hæftet

Dette hæfte indledes med en kort orientering om landboreformerne, derefter kommer en række sogne eller ejerlaug, der på forskellig måde viser udskiftningen i de vestsjællandske kommuner.

Særlig grundig er Lundforlund behandlet. Her er vist 3 kort, og udskiftningsmodellerne gennemgås.

De behandlede sogne er tænkt som en idé, og det må altid være væsentligst, at man behandler de sogne, som passer til skolens beliggenhed.

Litteraturliste

Bonde, herremand, konge.

Claus Bjørn. 1981. (Bogen har undertitlen - Bonden i 1700-tallets Danmark. Man får her et bud på, hvordan bonden oplevede sin egen situation i landboreformtiden).

Det danske landbosamfund 1500 - 1800. Fridlev Skrubbeltrang. 1978. (En grundig gennemgang af landbrugets udvikling, men alligevel letlæselig).

Den danske landsby gennem 6000 år. Axel Steensberg. 1973. (En lille letlæselig bog, der giver et godt overblik over emnet).

Danske landsbytyper.

Fritz Hastrup. 1964. (Selvom det kun er en geografisk analyse af landsbytyperne, kan man hente mange interessante oplysninger i dette værk).

En fæstebondes liv.

(Erindringer og optegnelser af gårdfæster og sognefoged Søren Petersen, Havrebjerg (1776-1839). Søren Petersen fortæller om sit liv og sin opfattelse af forholdene. Endvidere indeholder bogen hans landbrugsmæssige regnskab.)

En gård i Gerlev 1796-1802.

Ole G. Nielsen. 1983. (Kildemateriale med "oversættelse". Uddrag af arvefæsteskøde, skifteopgørelse, folketællinger, kirkebøger samt forklarende tekst og opgaver).

Jordfordeling og udskiftning.

C. Rise Hansen og Axel Steensberg. 1951. (Et digert værk, der behandler de tre sjællandske landsbyer: Hejninge, Grøfte og Snekkerup i perioden 1682-1800).

Trap - Danmark. Holbæk amt og Sorø amt.

J.P. Trap. (Dette topografiske værk, der beskriver hvert enkelt sogn i hvert amt, har i sognebeskrivelsens 3. afsnit, der indledes med "I sognet byerne" en parentes med ældre stavemåde efterfulgt af u. og et årstal. Det er året for afslutningen af udskiftningen i det omtalte sogn eller by (ejerlaug)).

Træk af udviklingen i landbrugsproduktionen gennem 200 år.

S.P. Jensen. Trykt i Tidsskrift for Landøkonomi nr. 4 1985 side 273 - 289. (Artiklen indeholder mange interessante oplysninger om landbrugsproduktionens udvikling i tiden efter landboreformerne).

Kortene

Kort over sognene i Danmark opbevares på Matrikelarkivet, der hører under Landbrugsministeriet.

Adressen er:

Matrikelarkivet
Matrikeldirektoratet
Titansgade 13
2200 København N
tlf. 01 83 77 33

Her opbevares de ældste matrikelkort, der blev udarbejdet som grundlag for udskiftningen.

Når et kort var blevet for overtegnet, lavede man et nyt grundkort, og sådan har man fortsat.

Mindre sogne uden udvikling bruger stadig de gamle kort fra udskiftningens tid.

Der er åbent på Matrikelarkivet hver eftermiddag, og kopi af kortene sælges i alle størrelser.

Ofte har det lokalhistoriske arkiv også matrikelkort, som man kan låne, og de nyeste matrikelkort findes på teknisk forvaltning, men enhver landinspektør har også et godt kortmateriale.

I dette materiale angives hyppigt matrikelnummer (matr. nr.). Det blev først indført i 1844, men da matr. nr. ligger fast og i modsætning til gadenavne ikke kan ændres, er det en nyttig kendemåde.

Den første matrikel kom i 1662, årsagen var at staten skulle have et nyt skattegrundlag. Dette skatteobjekt ændredes i årene fra 1682 til 1688, da hele landet blev målt op. Først hver landsbys marker. Derefter beskrev man hver enkelt ejendoms tiliggende, da det var dengang, hver gård havde adskillige markstrimler. Og endelig kom selve matriklen af 1688, der angav i kort oversigt, hvor meget hver enkelt gård var vurderet til i tdr. hartkorn. Hartkornangivelsen var baseret på jordens kvalitet.

Landboreformerne i Vestsjælland

I dette materiale gennemgås udskiftningen i 23 sogne.

Bemærk at der er udvalgt et sogn fra hver af amtets 23 kommuner.

